

**UNIVERZITET U SARAJEVU
FAKULTET POLITIČKIH NAUKA
ODSJEK SOCIOLOGIJA**

**PREKARIJAT U BOSNI I HERCEGOVINI
-magistarski rad-**

Kandidatkinja:

Verunica Dženita

Broj ineksa:

400/II

Mentor:

Prof. dr. Mirza Emirhafizović

Sarajevo, oktobar, 2020

Verunica Dženita

Prekarijat u Bosni i Hercegovini

**FAKULTET
POLITIČKIH
NAUKA**
UNIVERZITET U SARAJEVU
MCMXLIX

ODSJEK ZA SOCIOLOGIJU

PREKARIJAT U BOSNI I HERCEGOVINI
-magistarski rad-

Kandidatkinja :

Dženita Verunica

Broj indeksa: 400/II

Mentor:

Prof. dr. Mirza Emirhafizović

Sarajevo, oktobar, 2020

Na svakom koraku prati nas izazov da neumorno postizemo izvanredne uspjehe u poslu. Svi ljudi nisu specijalisti, nemaju svi ni stalno zaposlenje, još manje ih dosegne vrhunce u umjetnosti i znanosti, mnogi su tvornički radnici, radnici u polju, na ulici. Nema nevažnog posla. Svaki posao koji koristi čovječanstvu uzvišen je i važan i treba ga pomnjivo izvršavati. Ako je čovjek čistač ulica, mora ih čistiti kao što je Michelangelo slikao, Beethoven skladao ili Shakespeare pisao stihove. Morao bi čistiti ulice tako dobro da svi žitelji neba i zemlje zastanu i kažu: Ovde je živio veliki čistač ulica koji je dobro obavljao svoj posao.

- Martin Luther King

SADRŽAJ:

SAŽETAK	8
UVOD	9
1. METODOLOŠKI OKVIR RADA	10
1.1 Predmet istraživanja	10
1.1.1 Kategorijalno pojmovni sistem	10
1.2 Ciljevi istraživanja.....	11
1.3 Sistem hipoteza	12
1.4 Metode i tehnike istraživanja	12
1.5 Vremensko i prostorno određenje istraživanja.....	13
2. PREKARIJAT	14
3. PREKARIJAT U BOSNI I HERCEGOVINI.....	17
3.1 Prekarni rad kod mladih	19
3.2. Statistički podaci o radnoj snazi u BiH	21
3.3 Prijetnja radničkog siromaštva uslijed pandemije Covid-19.....	25
3.4. Radna nesigurnost	27
4. RADNO PRAVO U BOSNI I HERCEGOVINI.....	28
4.1 Međunarodna organizacija rada	29
4.2 Sistem radnih odnosa u BiH.....	30
4.3 Osnovna načela sistema radnih odnosa u BiH	31
4.3.1. Sloboda rada.....	31
4.3.2. Pravo rada.....	32
4.3.3 Pravo na rad.....	32
4.4 Radnička prava u praksi i slabi mehanizmi zaštite	33
5. POSLJEDICE NEZAPOSLENOSTI I PREKARIJATA.....	38
5.1. Psihološke posljedice	38
5.2. Socijalne posljedice.....	40
5.3. Socijalna isključenost.....	41

5.4. Produženi boravak s roditeljima.....	42
5.5 Ogdoda braka i roditeljstva	43
5.5 Odlazak stanovništva iz BiH.....	44
6. REZULTATI ISTRAŽIVANJA	47
6.1 Istraživačka pitanja.....	47
6.1.1 Koji je Vaš nivo obrazovanja i da li je to imalo uticaja na pronalazak posla?.....	47
6.1.2 Vremenski period obavljanja prekarnih poslova.....	49
6.1.3 . Da li ste primorani obavljati ovakvu vrstu posla?.....	51
6.1.4 Da li Vam se dešava da Vam plata kasni, da ne znate da li ćete sutra doći na posao i koliko će trajati Vaše radno vrijeme?.....	52
6.1.5 Prekarni poslovi i nesigurnost	54
6.1.6 Da li smatrate da radna nesigurnost utiče na boravak s roditeljima, sklapanje braka te roditeljstvo?.....	55
6.1.7 Da Vam se ponudi bolje plaćen i sigurniji posao u inostranstvu da li biste napustili?	57
7. ANALIZA PODATAKA	59
7.1 Intervju	60
8. ZAKLJUČAK.....	63
LITERATURA	65
POPIS GRAFIKONA	69
POPIS TABELA.....	69
POPIS SLIKA	69
PRIMJER INTERVJUA ZA PREKARNE RADNIKE U BOSNI I HERCEGOVINI	70
BIOGRAFIJA	71
POSVETA	72
IZJAVA O AUTENTIČNOSTI RADOVA	73

SAŽETAK

Visok postotak radnika u Bosni i Hercegovini izložen je nesigurnom (privremenom) ili potplaćenom radu. Zbog nemogućnosti pronalaska stalnog zaposlenja, uhvaćeni su u krug prekarnih poslova s razdobljima nezaposlenosti te ekonomske neaktivnosti.

Stoga, cilj ovog rada jeste upoznati se s pojmom prekarijata, te pokušati saznati razloge pojave sve većeg broja prekarnih radnika na tržištu rada BiH.

U prvom dijelu rada, predstavljen je metodološki okvir rada.

U drugom dijelu rada izložen je teorijski dio u kojem se problematizira prekarijat u BiH, (ne)ostvarivanje radničkih prava te posljedice sve veće zastupljenosti prekarnih poslova.

U zadnjem dijelu rada predloženi su rezultati istraživanja dobiveni putem intervjua.

Ključne riječi: *prekarijat, prekarni radnici, radnička prava, bh. društvo.*

ABSTRACT

A significant percentage of employees in Bosnia and Herzegovina is exposed to unstable, temporary or underpaid jobs. Since they are unable to acquire long-term employment, they are stuck in a cycle of precarious jobs, periods of unemployment and economical inertness.

Considering this, the purpose of this thesis is acknowledging the term of precariat and attempting to discover the reasons behind a growing trend of precarious employments on the labour market in Bosnian and Herzegovina.

The first section introduces the relevant methodology.

The second section presents the theoretical background which explains the problematic of precariat in BiH, unfulfillment of employee rights and consequences of the growing trend of precarious employment.

The final section lays out the results acquired via interviews.

Keywords: *precariat, precarious employment, employee rights, Bosnian-Herzegovinian society.*

UVOD

Predmet istraživanja u ovom radu je prekarijat u Bosni i Hercegovini, uključujući uvjete njegova nastanka kao i posljedice koje proizvodi po bh. društvo. U ovom kontekstu analizirat će se i kršenje i poštivanje radničkih prava.

Prekarijat postaje glavno obilježje postindustrijskog društva, a najviše se primjećuje za vrijeme ekonomske kriza kada dolazi do smanjenja potrebe za radnicima, s time i do nesigurnosti, smanjenja cijena, bez stalnog zaposlenja i sl. Smatra se da je prekarijat nova radnička klasa 21. stoljeća ili kako Standing naglašava „nova klasa u nastajanju koja može biti opasna“ (Standing, 2014).

Kada je riječ o prekarijatu prvenstveno se misli na skupinu ljudi koji rade na crno, sezonske radnike, bez ugovora i socijalne zaštite. Prekarijat u BiH je globalni problem koji ne uključuje samo neobrazovane nego i visokoobrazovane ljude. Danas se mogu naći primjeri starijih osoba koje rade na crno kako bi mogli preživjeti kao i osobe sa znatno višim stupnjem obrazovanja nego što je potrebno za vrstu poslova koje obavljaju. U BiH, gdje je visoka stopa nezaposlenosti, prekarijat je sve više zastupljen, jer je poremećen odnos ponude i potražnje na tržištu rada, što je posljedica spleta nepovoljnih okolnosti povezanih s tranzicijom.

1. METODOLOŠKI OKVIR RADA

1.1 Predmet istraživanja

Prekarijat je postao predmet istraživanja još 70-ih godina 20. stoljeća. I u Bosni i Hercegovini možemo reći da je došao davno samo što mnogi nisu upoznati s tim pojmom. Prekarijat kao pojava općenito bi se mogla poistovjetiti s modernim ropstvom.

Zbog loše ekonomske situacije ljudi su primorani obavljati bilo kakve poslove. Iako su dostupni različiti podaci o broju prekarnih radnika u BiH, mnogi smatraju da postoji još više takvih radnika, koji se, kako mnogi smatraju „prikrivaju“. Ne uplaćuju im se doprinosi, odmori niti su osigurana bilo kakva prava. Jedan od ciljeva istraživanja jeste doći do broja nezaposlenih, prekarnih radnika te do objašnjenja što je dovelo do ovakve situacije u BiH. Nameće se pitanje je li za to kriva država (njen institucionalni okvir), sindikat, radnici ili nešto sasvim drugo. Kroz ovaj rad upoznat ćemo se i sa radničkim pravima te konvencijama o zaštiti ljudskih prava.

Radno pravo, kao i većina drugih grana prava, od svoje pojave ima relativno određenu materiju proučavanja i reguliranja vezanu, prije svega, za odnose koji se uspostavljaju u procesu rada između učesnika društveno-radnih odnosa. (Dedić i Gradašćević-Sijerčić, 2003)

1.1.1 Kategorijalno pojmovni sistem

PREKARIJAT postaje glavno obilježje postindustrijskog društva, a najviše se primjećuje za vrijeme ekonomske kriza kada dolazi do smanjenja potrebe za radnicima, s tim dolazi do nesigurnosti, smanjenja cijena, bez stalnog zaposlenja i sl. Postoje teoretičari koji prekarijat smatraju novom radničkom klasom 21. stoljeća ili kako ga Standing vidi kao klasu u nastajanju koja može biti opasna (Standing, 2014). Rad na crno, sezonske poslove, honorarne radnike, rad na određeno i sl. To nije novi pojam, ali se u zadnje vrijeme na tržištu rada sve više koristi.

PREKARNI RADNICI su upravo radnici koji rade na crno, sezonski radnici bez radničkih prava. Prepušeni su sami sebi, zbog nemogućnosti pronalaska posla primorani su prihvatiti

prekarne poslove. Prekarni radnici, radnici u privatnom sektoru nemaju najčešće niti jednog od sedam oblika sigurnost koji čine jezgro socijaldemokratske klasne politike. Ti radnici nemaju sigurnosti na tržištu rada, sigurnost u zaposlenju, sigurnost u poslu, sigurnost na radu, sigurnost u razvoju znanja i vještina, sigurnost u prihodima i predstavničku sigurnost. Prekarizacija rada i njezine posljedice se mogu shvatiti i kao inverzija proletarizacije radnika. (Starčević, 2013)

RADNO PRAVO

Rad je prošao kroz mnoge promjene. Do kraja 16. stoljeća čak nije imao ni pravo značenje. Od rada u predindustrijskim društvima gdje se spominju robovi do modernog vremena koji se veže za proizvodnju dobara i usluga.

Radno pravo bi se moglo definirati kao pravna nauka koja se bavi proučavanjem uređivanja, ostvarivanja i zaštite prava na radu, u vezi sa radom i povodom rada, te pitanjima zapošljavanja, socijalnog osiguranja, kao pitanjima međunarodnog radnog prava i historije radnog prava i pitanjima ostvarivanja i zaštite ovih prava od strane nadležnih i ovlaštenih organa. (Dedić i Gradašćević-Sijerčić, 2003)

RAD NA CRNO odnosno ilegalan rad podrazumijeva rad koji osoba obavlja za poslodavca, a koji nije zasnovan na zakonit način, tj. zasnovan je bez pravne osnove i kao takav predstavlja nezakoniti radni odnos (Županić, 2016).

SEZONSKI POSAO uglavnom je rad na određeno vrijeme najčešće u poljoprivredi i turizmu.

1.2 Ciljevi istraživanja

Naučni ciljevi

Samo ovo istraživanje je važno upravo iz razloga što ova tema nije dovoljno istražena u Bosni i Hercegovini, niti je javnost dovoljno upoznata s pojmom prekarijata.

Putem znanstvenih ciljeva moguće je doći do tri vrste ciljeva:

1. Znanstveno opisivanje ili deskripcija- očitavanje činjenica o prekarijatu u BiH;
2. Znanstvena klasifikacija- područja u BiH koja broje najviše prekarnih radnika, koji je razlog tome, te kako mediji i radnici gledaju na prekarijat;

3. Znanstveno objašnjenje ili eksplanacija- razlozi koji dovode do velikog broja prekarnih radnika i nesigurnosti

Društveni (pragmatični) ciljevi

Društveni cilj ovog istraživanja je dobijanja podataka o broju prekarnih radnika, odnosno utvrđivanje prekarnosti među nezaposlenim radnicima. Rezultati mogu pomoći da se rasvijetle oblici nesigurnost na radnom mjestu, te da se na temelju predloženih mjera eventualno povećaju radna prava.

1.3 Sistem hipoteza

Generalna hipoteza glasi:

Veliki broj radnika u različitim sektorima nalazi se u izuzetno vulnerabilnoj poziciji, jer uslijed prekarnog rada nije u mogućnosti zadovoljiti osnovne životne potrebe.

Pomoćne hipoteze:

1. Osim što je društvo velikih socijalnih nejednakosti, BiH je i društvo velikog siromaštva, a posebno je zabrinjavajući fenomen radničkog siromaštva.
2. Prekarni rad najčešće nema alternativu zbog stanja na tržištu rada.
3. Prekarni radnici, radnici u privatnom sektoru najčešće nemaju niti jedan od sedam oblika sigurnosti.

1.4 Metode i tehnike istraživanja

Prilikom istraživanja na temu „Prekarijat u Bosni i Hercegovini“ koristit će se dvije metode.

Intervju je metoda gdje se pitanja postavljaju usmeno i odgovori se dobijaju usmeno. Dodatnim objašnjenjem prilagođujemo pitanja svakom ispitaniku. Tako se može poboljšati kvaliteta odgovora (Vujević, 2002). Intervju će se obaviti sa 10-15 ispitanika. Ciljana skupina su radnici koji rade na crno, sezonski radnici i radnici koji uglavnom nemaju siguran posao.

Za ovo istraživanje koristit će se i metoda analize sadržaja.

Analiza sadržaja metoda je za prikupljanje podataka iz informacijskog materijala: iz knjiga, časopisa, novina, s radija, televizije i interneta. Analizom sadržaja komunikacije može se doći do najrazličitijih podataka o društvenoj stvarnosti, jer se u sadržaju komunikacije reflektiraju gotovo svi društveni odnosi (Vujević, 2002).

1.5 Vremensko i prostorno određenje istraživanja

Istraživanje će se vršiti na području Bosne i Hercegovine u periodu od maja 2020. do septembra 2020. godine

2. PREKARIJAT

Pojam prekarijata počinje se javljati sredinom 70-ih godina 20. stoljeća kada su se pojavile ekonomsko-političke posljedice koje su vodile većoj razini fleksibilnog rada kao i većoj mobilnosti stanovnika. Mnogi navode kako moderno vrijeme za sobom nosi fleksibilnost tržišta rada, međutim iza toga se krije nešto drugo. U 19. i 20. st. socijalisti su se uspjeli izboriti za radnička prava. Kao i za radno vrijeme od osam sati, pravo na stalno zaposlenje, pravo na odmor i osiguranje. Ova prava počele su prihvatati zemlje Europe. Posljednjih 30 do 40 godina smisao politike socijaldemokrata jeste sve više zapošljavati ljude. Radnike su morali zadržati kako ne bi izgubili povjerenje i glasove naroda, međutim to nije moglo dugo trajati što je dovelo i do jačanja prekarijata. Time se uviđa da je ljevica radila sve samo zbog glasača. Širom svijeta dolazi do sve većeg siromaštva i nezaposlenosti (Standing, 2011).

Prekarnost je ugrađena u neoliberalni kapitalizam, u kojem rast počiva na finansijskome riziku i zaduženosti, u kojem su tržišta rada oslabljena, a socijalne zaštite povučene, u kojem države podižu barijere kako bi određene skupine radnika/ca lišile građanskih prava, i u kojem poriv za pronalaženjem novih područja akumulacije rezultira ograđivanjima, izvlaštenjima i urbanizacijom bez zapošljavanja (Hasanović, 2016).

Uspon Kine, gdje dolazi velik val nisko plaćenih radnika dovelo je do smanjenja dnevnica i uslova rada. Tako dolazi do ugovora o skraćenom radnom vremenu, isto tako povećavaju se ugovori na određeno.

Kako Standing (2011) smatra dinamika globalizacije dovela je do fragmentacije starih klasnih podjela. On tako locira prekarijat u donjoj polovini onoga što je sedmoklasni sistem. „Ispod prekarijata“ su nezaposleni i najniža klasa od svih. Određeni termini u prošlosti nisu dovoljni da se opišu njihove sudbine. Umjesto toga prekarijat opisuje ono što nema.

Isti autor navodi sedam oblika sigurnosti radnika, a prekarijat mora se snaći bez ijedne. Nema nikakvog identiteta na radu ili osjećaja pripadnosti zajednici radnika, što može dovesti do anomalije, bijesa, otuđenja itd. (Standing, 2011)

Kada govori o prekarnim radnicima, on izdvaja sedam oblika radne sigurnosti kojih su lišeni, a to su:

1. stalno zaposlenje s punim radnim vremenom
2. zaštita od neopravdanog otpuštanja u smislu otkaznog roka i otpremnine
3. zadržavanje radnoga mjesta i/ili mogućnost napredovanja

4. zaštita na radu i zdravstvena zaštita
5. mogućnost razvijanja, usvajanja te primjene vještina i kompetencija stečenih edukacijom
6. sigurnost prihoda, tačnije stabilan iznos plaće
7. te sigurnost i zaštita kroz sindikalno predstavništvo (Standing, 2011).

Mladi su najviše podložni prekarnom radu. Oni teško dolaze do poslova posebno u svojoj struci, pa su zato primorani raditi bilo kakve poslove. Starije osobe koji imaju male ili skoro nikakve prihode, također su primorani da se bave prekarim radom. Migranti čine veliki postotak prekarnog rada i oni su jedni od najvećih žrtava prekarijata. Ipak, žene čine najveći udio prekarnog rada, nažalost danas zbog majčinstva teško dolaze do poslova ili čak moraju da odlažu majčinstvo zbog posla.

Pojam prekarijata je neologizam stvoren kombinacijom riječi precarius (latl. nesiguran) i završetkom ijat iz pojma proletarijat. Međutim, iako pojam prekarijata izražava stvarno osjećanje ove ogromne armije nesigurnih ljudi, možda bi se moglo prigovoriti da je ovaj pojam, koji sa Gajom Stendingom smjera da povremeno zaposleni ljudi zahvaljujući svojoj brojnosti budu označeni novom klasom u nastajanju, istovremeno i onaj pojam koji otvara prostor novim manipulacijama i negiranju činjenice suštinske obespravljenosti ne samo povremeno, već i stalno zaposlenih radnika. Prekarijat je zato samo novi oblik stare klasne protivrječnosti, novi, pomalo pretenciozan pojam koji ipak samo izražava poznatu sliku proletarijata ranog kapitalizma. (Kulić, 2016)

Glavna karakteristika prekarijata je nesigurnost, neizvjesnost, privremeni rad, rad na crno, sezonski rad i slično. Posljednjih godina kada je u pitanju prekarijat ukazuje se na tranzicijske posljedice između kapitala i rada.

Prekarijat je u evropskom prostoru sastavljen od tri povezane skupine: članovi poražene klasične radničke klase, zatim oni koji se prepuštaju nesigurnosti jer nikada u svome životu nisu imali siguran status i predvidljivo sutrašnje djelovanje, te oni obrazovani i stručni mladi ljudi koji su frustrirani nemogućnošću sigurnog zaposlenja i organiziranja normalnog 'građanskog' života. Ovom prvom skupinom danas kod nas manipuliraju sindikati i ljevičari, navodno se bore za njihova prava, ali samo im trebaju njihovi glasovi, jer znaju i jedni i drugi da su velike kompanije u kojima su radili prije tridesetak godina potpuno destruirane i da nemaju više nikakve šanse da ih uspostave kao mjesta rada. Oni žive u prošlosti i pričaju kako je nekad dobro bilo. Ova grupa nestaje u biološkom smislu kod nas. Druga skupina se može posmatrati kao "ranjiva skupina" u kojoj se pojavljuju hiljade migranata, socijalno

marginaliziranih osoba, ljudi s invaliditetom, nesretni ljudi koji su potisnuti na periferiju evropskih gradova sa svojom getoiziranom sviješću. Najopasnija je treća skupina za evropska društva koja se pojavljuje na trgovima velikih gradova u rušilačkim demonstracijama. Te scene su već viđene proteklih godina, a to je u februaru 2014. bio događaj u našoj zemlji gdje su se pojavile dvije skupine: prevareni radnici propalih bosanskih preduzeća i mladi ljudi bez budućnosti. Ovu društvenu skupinu neki razumijevaju kao potencijalnu društvenu bombu (Lavić, 2016).

3. PREKARIJAT U BOSNI I HERCEGOVINI

„Današnji ljudi misle da rad treba urediti tako kako bi dobio što veći dobitak. To je pogrešno mišljenje; treba ga urediti tako da ljude čini sretnima“.

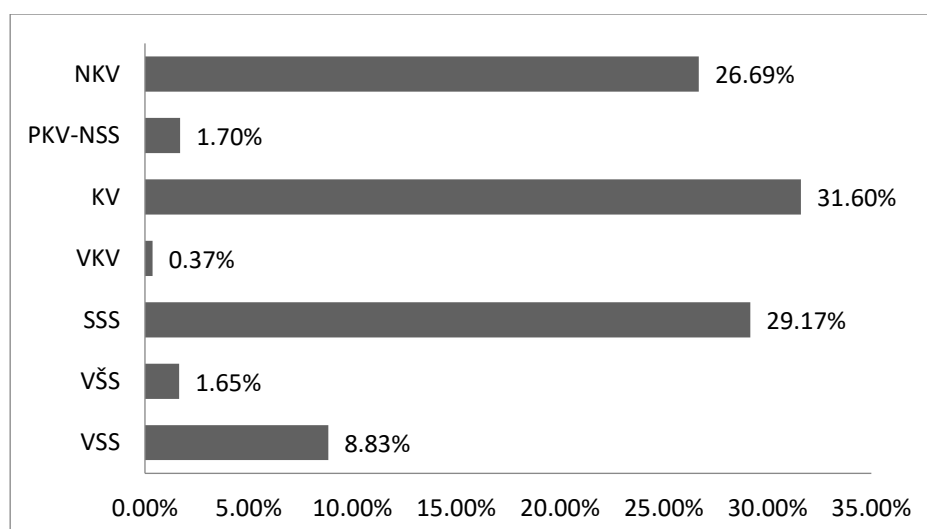
Paul Ernest

Kao i većinu zemalja svijeta, i Bosnu i Hercegovinu je zahvatio proces prekarizacije. Veliki broj radnika izložen je nesigurnom radu što je razlog i nezadovoljavanja osnovnih životnih potreba. Znajući da je sigurnost jedna od osnovnih ljudskih potreba koja se zadovoljava kada se zadovolje i ostale potrebe, možemo primjetiti da prekarni radnici ne mogu zadovoljiti sve svoje potrebe. To nije nešto što bi mogli reći da je globalni fenomen i time se tješiti.

Prekarijat ne pogađa samo radnike koji nemaju stručnu spremu već i one sa završenim fakultetom. Više ni radno vrijeme nije isto, može da bude manje od osam sati, ali i puno veće tj. prekovremeni rad koji se rijetko kad i plaća. BiH zasigurno nije kao što su skandinavske zemlje gdje radnici nađu brzo posao, a dok ne nađu dobiju od države pomoć.

Na evidencijama zavoda i službi zapošljavanja u Bosni i Hercegovini 30. juna ove godine bilo je 421.300 osoba, podaci su Agencije za rad i zapošljavanje BiH.

Slika 1. Kvalifikaciona struktura registrovane nezaposlenosti u BiH 30.06.2020

Izvor: Agencija za rad i zapošljavanje Bosne i Hercegovine (2020)

U odnosu na prethodni mjesec broj nezaposlenih osoba je manji za 174 osobe ili 0,04%. Od ukupnog broja osoba koje traže zaposlenje, 240.235 ili 57,02% su žene. U odnosu na isti period prošle godine nezaposlenost u BiH je veća za 15.824 osobe ili 3,9%. Rast nezaposlenosti je uzrokovan smanjenom ekonomskom aktivnošću uslijed pandemije Covid-19, te se nezaposlenost od početka pandemije povećala za 18.412 osoba ili 4,57%.

Nezaposlenost se smanjila u Federaciji BiH za 276 osoba (0,09%) i u Republici Srpskoj za 39 osoba (0,04%), a povećala se u Brčko distriktu BiH za 141 osobu (2,06%).

Struktura osoba koja traže zaposlenje, zaključno sa 30.6.2020. godine je slijedeća:

- NKV 112.429 ili 26,69%, od toga 46.527 (25,70%) muškaraca i 65.902 (27,43%) žena;
- PKV-NSS 7.142 ili 1,70%, od toga 3.528 (1,95%) muškaraca i 3.614 (1,50%) žena;
- KV 133.112 ili 31,60%, od toga 71.139 (39,29%) muškaraca i 61.973 (25,80%) žene;
- VKV 1.547 ili 0,37%, od toga 1.273 (0,70%) muškaraca i 274 (0,11%) žene;
- SSS 122.893 ili 29,17%, od toga 45.026 (24,87%) muškaraca i 77.867 (32,41%) žena;
- VŠS 6.970 ili 1,65%, od toga 2.470 (1,36%) muškaraca i 4.500 (1,87%) žena;
- VSS 37.207 ili 8,83%, od toga 11.102 (6,13%) muškaraca i 26.105 (10,87%) žena.

U junu je brisano ukupno 18.082 osobe sa evidencija službi zapošljavanja, od čega je 9.097 žena. Od ovog broja zaposleno je 13.643 osoba, od čega 6.913 žena.

Istovremeno je za 10.026 osoba prestao radni odnos, od čega 5.096 žena. Poslodavci su u ovom periodu prijavili potrebe za zapošljavanjem 2.752 nova radnika.

Prema podacima Agencije za statistiku BiH, u maju 2020. godine, broj zaposlenih osoba u BiH iznosio je 808.868, a od toga je 348.698 žena. U odnosu na april 2020. godine broj zaposlenih osoba nije se mijenjao, a broj zaposlenih žena se povećao za 0,2%.

Stopa registrovane nezaposlenosti za maj 2020. godine iznosila je 34,3% i u odnosu na april 2020. godine povećala se za 0,1 postotni poen. (Agencija za rad i zapošljavanje Bosne i Hercegovine)

Analiza klasne strukture u BiH otkriva da prekarijat u BiH čini oko 1,2 miliona radnika ili 66% od ukupnog broja radne snage. U ovu grupu spadaju nezaposleni, ekonomski neaktivni radnici i samozaposleni ili neplaćeni pomažući radnici. Ovi radnici imaju izuzetno niska

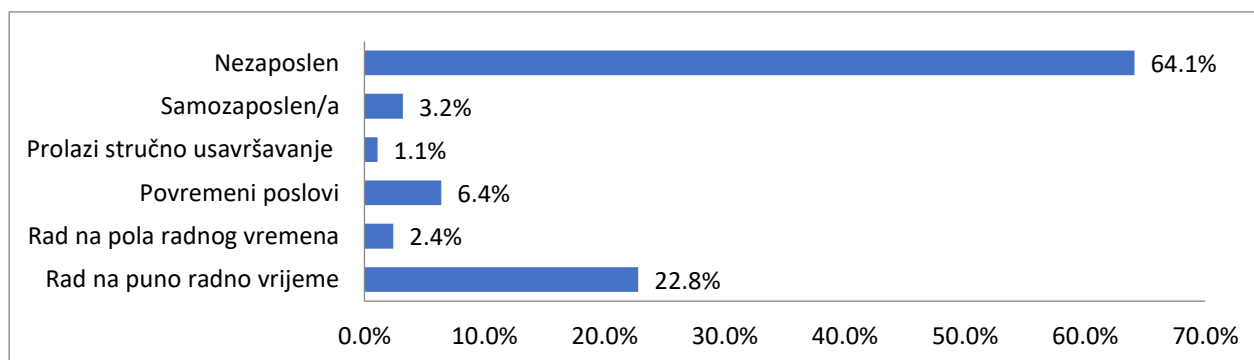
primanja ili nemaju nikakvih primanja i veoma često su van sistema zaštite države. Oko pola miliona zaposlenih radnika u industriji i uslužnim djelatnostima radi za niske plate, u lošim uslovima rada, bez sindikalnog glasa. Ovoj analizi trebamo dodati i 580 000 penzionera, bivših radnika koji su solidarno doprinosili penzionom sistemu kroz svoj rad, a koji danas jako teško žive od niskih penzija. Ostaje manja grupa populacije tzv. elita – politička, ekonomska, religijska i intelektualna – i tzv. salarijat tj. koji služi interesima obogaćene i utjecajne elite. Prekarni radnici, neformalni radnici i radnici u privatnom sektoru nemaju najčešće niti jednog od sedam oblika sigurnost koji čine jezgro socijaldemokratske klasne politike. Ti radnici nemaju sigurnost na tržištu rada, sigurnost u zaposlenju, sigurnost u poslu, sigurnost na radu, sigurnost u razvoju znanja i vještina, sigurnost u prihodima i predstavničku sigurnost. Osim što je društvo velikih klasnih nejednakosti BiH je i društvo velikog siromaštva, a posebno je zabrinjavajući fenomen radničkog siromaštva, gdje oko 25% radnika radi, a živi ispod apsolutne linije siromaštva. (<https://radnici.ba/okrugli-stol-u-gorazdu-krsenja-radnickih-prava-i-radnicki-aktivizam/>)

Mi smo zemlja gdje velik broj radnika ne može da nađe stalan posao, zbog čega dolazi do odlaska stanovnika posebno mladih, ili bavljenje bilo kakvim poslom. Od prekarnog rada može da se živi, ali s obzirom na vrijeme u kojem živimo kvaliteta života podignuta je na jedan viši nivo. Upravo zbog modernog vremena, prekarni rad se gleda kao rad za preživljavanje.

3.1 Prekarni rad kod mladih

Kao što sam navela u tekstu, mladi su jedna od najugroženijih skupina u BiH. U grafikonima koji slijede možemo jasnije da vidimo stopu nezaposlenosti mladih.

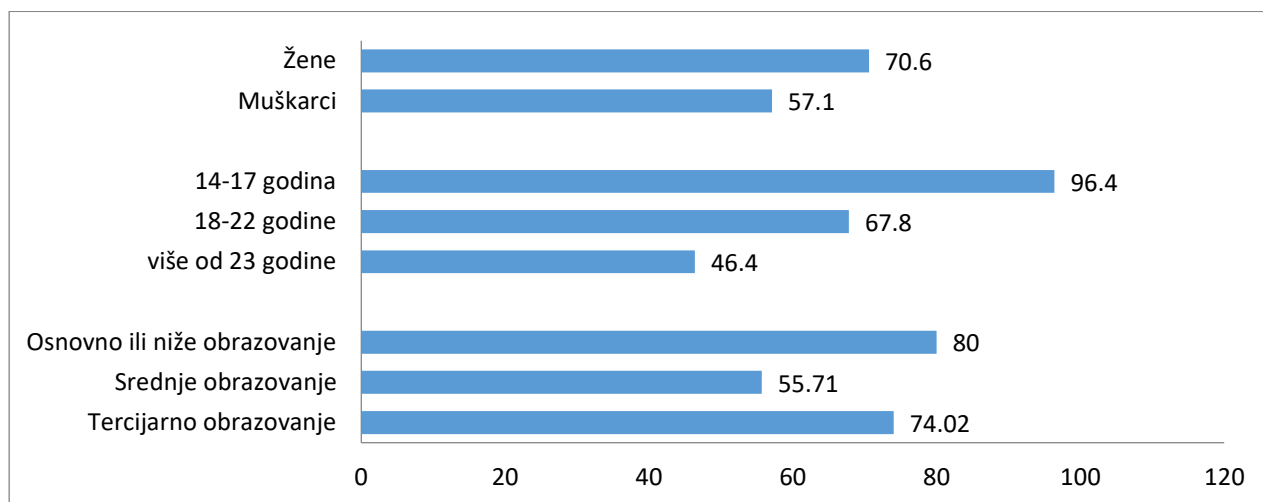
Grafikon 1. *Zaposlenost i nezaposlenost ekonomski aktivnih mladih (14-29 godina),*

Izvor: Studija o mladima Bosna i Hercegovina 2018/2019 (Turčilo et al, 2019)

Iz ovog grafikona vidimo trenutno stanje sa mladim osobama kad je u pitanju nezaposlenost. Nažalost, ovakvo stanje nije samo kad su u pitanju mladi ljudi. Upravo ovakvo stanje i tjera mlade da moraju da biraju bilo kakve poslove kako bi preživjeli. Zbog ovakvog stanja, mladi će u starosti biti siromašni jer neće imati uplaćeno mirovinsko. To za sobom povlači i druge stvari, pa vidimo razlog zašto ljudi koji prijeđu 65 godina i dalje rade.

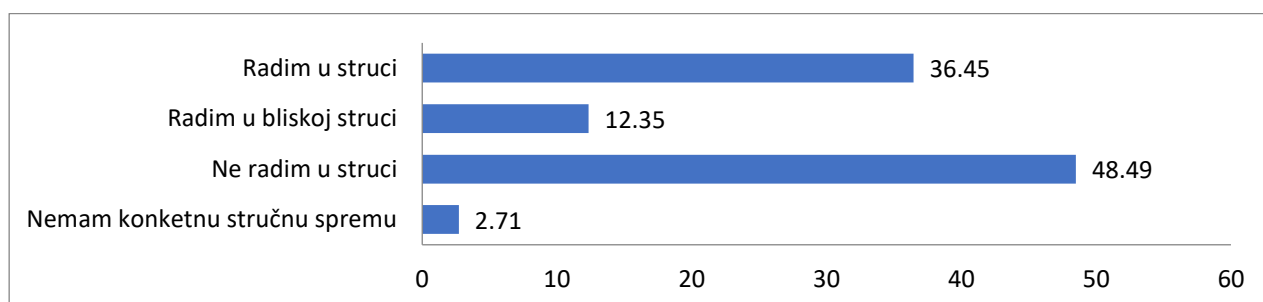
Grafikon 2. *Nezaposlenost mladih bazirana na samopercepciji, prema važnijim sociodemografskim obilježjima*

Izvor: *Studija o mladima Bosna i Hercegovina 2018/2019 (Turčilo et al, 2019)*

U tekstu sam već spomenula da su žene čine veći dio prekarnog rada, a putem grafikona možemo vidjeti podatke koji to potvrđuju. Ženama je teško doći do posla jer se prvenstveno gleda da li je u bračnom statusu, da li želi imati ubrzo potomstvo, ako želi, automatski su manje šanse da će doći do posla jer vlasnici ne žele plaćati porodiljsko odsustvo. Najviše nezaposlenih je u dobi od 14-17 godina. Trebamo da slijedimo primjere drugih zemalja kao što je Danska koja osobama od 14 godina daje poslove kako bi se postepeno navikli na posao i zaradili sebi za džeparca.

Grafikon 3. *Zaposlenje unutar svoje struke*

Izvor: *Studija o mladima Bosna i Hercegovina 2018/2019 (Turčilo et al, 2019)*

Prekarijat pogađa kako osobe bez stručne tako i osobe sa najvećom stručnom spremom. Kako navode naši mediji „Još dugo će magistri ekonomije brati maline“. Nažalost, to i jeste istina.

Ova negativna kretanja na tržištu rada u Bosni i Hercegovini u tranzicijskom periodu od 1996. godine do danas su bivala sve većim društvenim problemom koji je najviše pogodio populaciju mladih čija je stopa nezaposlenosti u odnosu na ukupnu nezaposlenost tri do četiri puta veća. Kada je riječ o zaposlenosti mladih ljudi u Bosni i Hercegovini uočavamo tri važna faktora pri razumijevanju ove društvene devijacije koja obuhvata iznimno nisku stopu zaposlenosti od cca. 40% mladih koji su u radnom odnosu, izrazitu ekonomsku neaktivnost mladih koji u 50% slučajeva nemaju posao niti ga traže, te problem dugotrajne nezaposlenosti u koju upada svaka druga mlada osoba u Bosni i Hercegovini nakon završetka sekundarnog ili tercijarnog nivoa obrazovanja koja traži posao a isti nije u mogućnosti pronaći u toku prvih 12 mjeseci. (Turčilo et. al, 2019)

Upravo zbog nemogućnosti pronalaska stalnog zaposlenja, dolazi do toga da mladi ljudi ne mogu sebi osigurati dom, ne stupaju u bračne zajednice, pad nataliteta te stoga mi postajemo zemlja staraca. Zbog ovakvog stanja danas možemo naći brojne ljude koji imaju problema sa fizičkim i mentalnim zdravljem. Mladi se često bore i za to gdje će odraditi pripravički rad u nadi da će doći do novih znanja i iskustva i nakon toga ostati tu raditi, međutim kako Standing navodi i to je prekarni rad gdje poslodavci dolaze do nisko plaćenih ili nikako plaćenih radnika.

3.2. Statistički podaci o radnoj snazi u BiH

U ovom dijelu rada analiziramo samo neke podatke do kojih je došla Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, a radi se o statističkim podacima o radnoj snazi u BiH. Pomoću ovih podataka dolazimo do broja zaposlenog, nezaposlenog i neaktivnog stanovništva, a analiza obuhvata cijelo područje BiH (FBiH, RS i distrikt Brčko).

Prije analize podataka, potrebno je definirati određene pojmove.

Radna snaga-ukupnost čovjekovih fizičkih i duhovnih sposobnosti koje se mogu koristiti za proizvodnju uporabnih vrijednosti bilo koje vrste. Radna snaga osnovni je čimbenik proizvodnih snaga svakoga društva, a kao roba na tržištu pojavljuje se osobito u modernom kapitalističkom načinu proizvodnje; kao roba ona ima svoju vrijednost i uporabnu vrijednost. Vrijednost radne snage društveno je priznata količina rada potrebnoga za njezinu reprodukciju

(za proizvodnju sredstava za život radnika i njegove obitelji). Kao uporabna vrijednost radna snaga ima sposobnost stvaranja robe, tj. vrijednosti i viška vrijednosti. Pojmom radna snaga označava se i sve osoblje zaposleno u nekoj radnoj organizaciji. (<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=51522>)

Zaposlene osobe su osobe koje imaju 15 godina ili više koje su obavljale posao za novac, plaćanje u naturi ili obiteljski dohodak ili koje nisu bile na poslu, ali su imale posao ili poslovni subjekt te su privremeno bile odsutne, npr. zbog bolesti, godišnjeg odmora, industrijskog spora, obrazovanja ili osposobljavanja. Također se smatra da samozaposlene osobe koje imaju poslovni subjekt, farmu ili stručni obrt rade, ukoliko vrijedi sljedeće:

1. osoba radi u vlastitom poslovnom subjektu, profesionalnom obrtu ili farmi u svrhu stjecanja zarade, čak i ukoliko se profit ne ostvaruje.
2. osoba provodi vrijeme upravljajući poslovnim subjektom, profesionalnim obrtom ili farmom, čak i ako nije ostvarena nikakva prodaja, nisu pružene nikakve profesionalne usluge, ili ako ništa nije proizvedeno (npr. farmer koji radi na održavanju farme, arhitekt koji u svom uredu očekuje potencijalne klijente, ribar koji popravlja svoju barku ili mreže za buduće aktivnosti, osoba koja polazi seminar ili konvenciju).
3. osoba koja je u postupku osnivanja poslovnog subjekta, farme ili stručne prakse, uključujući nabavu ili instaliranje opreme i naručivanje robe kao dio pripreme za otvaranje poslovne aktivnosti. Za pomažućeg člana smatra se da radi ukoliko posao izravno doprinosi poslovnom subjektu, farmi ili profesionalnoj praksi u vlasništvu ili kojom upravlja član istog domaćinstva. (http://www.esf.hr/wordpress/wp-content/uploads/2015/02/Prilog-4_Definicije-ZP-IZM-i-ESF.pdf)

Nezaposlene osobe su osobe koje nemaju posao, raspoložive su za posao i aktivno traže posao. Osobe koje se smatraju registriranim nezaposlenim osobama u skladu s nacionalnim definicijama, uvijek se uključuju u ovu definiciju, čak i ukoliko ne ispunjavaju sva tri navedena kriterija. Definicija dugotrajno nezaposlenih osoba razlikuje se ovisno o dobi:

1. Mladi (< 25 godina) – kontinuirano nezaposleni dulje od 6 mjeseci (>6 mjeseci).
2. Odrasli (25 godina ili više) – kontinuirano nezaposleni dulje od 12 mjeseci (>12 mjeseci). (http://www.esf.hr/wordpress/wp-content/uploads/2015/02/Prilog-4_Definicije-ZP-IZM-i-ESF.pdf)

Neaktivno stanovništvo su one osobe koje trenutno nisu dio radne snage (u smislu da nisu zaposlene ili nezaposlene u skladu s gore navedenim definicijama). Oni nisu uključeni niti u program obrazovanja niti u program osposobljavanja. (http://www.esf.hr/wordpress/wp-content/uploads/2015/02/Prilog-4_Definicije-ZP-IZM-i-ESF.pdf)

Tabela 1. Osnovne karakteristike stanovništva prema aktivnosti i spolu, BiH

	Ukupno			Muški			Ženski		
	2016	2017	2018	2016	2017	2018	2016	2017	2018
Ukupno stanovništvo	2.840	2.734	2.701	1.389	1.341	1.327	1.451	1.393	1.374
Radno sposobno stanovništvo	2.489	2.407	2.396	1.208	1.177	1.169	1.281	1.230	1.227
Radna snaga	1.074	1.026	1.008	663	627	622	411	399	386
Zaposleni	801	816	822	514	509	515	288	307	307
Nezaposleni	273	211	185	149	118	107	124	92	78
Neaktivni	1.415	1.381	1.388	545	550	547	870	831	841
Osobe mlađe od 15 godina	351	327	305	181	164	159	170	162	147
Osobe 15-64 godina	1.941	1.827	1.807	980	922	913	961	905	894

Izvor: Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine (2018)

Ovom anketom je obuhvaćeno 10.647 kućanstava, i to: 5.969 u Federaciji BiH, 3.613 u Republici Srpskoj i 1.065 u Brčko distriktu BiH. Imamo period od 2016 do 2018 godine gdje primjećujemo da svake godine imamo velik broj radno sposobnog stanovništva, ali isto tako i svake godine sve manji broj zaposlenih, kao i sve veći broj nezaposlenog stanovništva.

Već je bilo riječi o tome kako su žene ugroženije od muškaraca, a to možemo potvrditi i iz ove tabele gdje je od broja ispitanika gotovo 50% muškaraca zaposlenije u odnosu na žene.

Tabela 2. *Nezaposleni prema trajanju nezaposlenosti i spolu, BiH*

	Ukupno			Muški			Ženski		
	2016	2017	2018	2016	2017	2018	2016	2017	2018
Ukupno	273	211	185	149	118	107	124	92	78
Našli posao	((2))	.	.	.	.	.	.	.	.
Manje od 6 mjeseci	19	(16)	(16)	(11)	(8)	(9)	(9)	(7)	(7)
Od 6 do 11 mjeseci	20	21	(15)	(11)	(14)	(10)	(9)	(7)	(5)
Od 12 do 23 mjeseca	43	32	25	22	(19)	(14)	(20)	(14)	(11)
Od 24 do 59 mjeseci	81	59	55	48	31	33	32	28	22
Od 60 do 119 mjeseci	50	38	(30)	27	21	(15)	23	(17)	(15)
120 i više mjeseci	59	44	42	29	25	25	30	(19)	(17)

Izvor: Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine (2018)

Nažalost, svjedoci smo da je jako teško pronaći posao u BiH, a posebno u svojoj struci. Kao što vidimo, malo je slučajeva onih koji traže posao manje od 6 mjeseci, a sve je više onih koji traže duže od par godina ili ga u najgorem slučaju, ne nađu nikako.

Tabela 3. *Zaposleni prema skupinama područja djelatnosti i spolu, BiH*

	Ukupno			Muški			Ženski		
	2016	2017	2018	2016	2017	2018	2016	2017	2018
Ukupno	801	816	822	514	509	515	288	307	307
Poljoprivredne	144	154	129	93	93	80	51	61	49
Nepoljoprivredne	251	241	264	199	189	210	51	52	55
Uslužne djelatnosti	407	421	429	221	227	225	185	194	203

Izvor: Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine (2018)

Upravo 21. stoljeće za sobom vuče veliku dominaciju uslužnih djelatnosti. Smatra se da je tercijalnom sektoru danas zaposleno više od polovice stanovništva kako u BiH tako i u drugim europskim zemljama. Nažalost, poljoprivreda sve više gubi na značaju. Problem takvog trenda u BiH jeste što država ne pomaže poljoprivrednicima, te njihov rad nije dovoljno plaćen.

Tabela 4: Zaposleni prema statusu u zaposlenosti i spolu, BiH

	Ukupno			Muški			Ženski		
	2016	2017	2018	2016	2017	2018	2016	2017	2018
Zaposleni	801	816	822	514	509	515	288	307	307
Zaposlenici	606	615	647	384	385	404	222	231	242
Samozaposlenici	169	168	145	121	115	101	48	53	44
Neplaćeni pomažući članovi	(27)	(32)	(31)	(9)	(10)	(10)	(18)	(23)	(21)

Izvor: Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine (2018)

Možemo da primjetimo da se mali broj bh. stanovnika odlučuju za otvaranje vlastitog preduzeća (obrta). Razlog tome jeste plaćanje velikih iznosa državi, a zarada je mala.

3.3 Prijetnja radničkog siromaštva uslijed pandemije Covid-19

Za vrijeme pademije kako u cijelom svijetu tako i u BiH dolazi do pada ekonomije. Zatvaraju se brojni objekti, zabrinjavajući podaci o sve većem broju otpuštenih radnika pristižu sa cijele teritorije BiH. Direktorica Zavoda za zapošljavanje Bosne i Hercegovine (FBiH), Helena Lončar, saopštila je da je od 23. marta do 20. aprila na evidenciju nezaposlenih prijavilo se 15 107 osoba. Sindikati strahuju od većeg broja otpuštenih radnika, a sociolozi upozoravaju na negativne posljedice.

Može se konstatirati da Vlada FBiH nije zaštitila radnike. Velika je razlika između broja otpuštenih u FBiH i RS. Razlog toga jeste što je Vlada RS brže djelovala i prihvatili su

prijedloge sindikata za ublažavanje posljedica. Poslodavci su bili dužni isplatiti minimalnu platu radnicima, a Vlada je isplatila poreze i doprinose poduzećima.

Ove poražavajuće brojke zasigurno vode ka povećanju broja prekarijata kao i nejednakosti. Mnogi su primorani raditi druge poslove kako bi osigurali sebi prihode za život. Kako mnogi navode s obzirom kolika je stopa nezaposlenosti u BiH i broj prekarnih radnika, malo ko će se zabrinuti brojem nezaposlenih u vrijeme pandemije.

Možemo se složiti da je ekonomska kriza uslijed pandemije jedinstven problem koji pogađa sve sektore.

U sektorskom smislu posebno je ugrožen položaj radnika u turizmu, prometu i uslužnim obrtima. U neformalnoj ekonomiji koja se procjenjuje na oko 30% ekonomije BiH ili oko 240 000 osoba najveći dio njih je u statusu prekarijata, tj. nalaze se van tržišta rada, nisu ni prijavljeni, nemaju osiguranje, niti imaju redovne plaće, a mnogi, iako imaju dob za penziju, ne mogu to pravo ostvariti zbog nedovoljnih godina radnog staža. U segmentu radničke klase i prekarijata doći će do ekspanzije radničkog siromaštva (Working poor). Prema procjenama Međunarodne organizacije rada (ILO) stopa radničkog siromaštva je za Europu 1%, ali je u vrijeme krize 2008. godine narasla 6 puta. Na toj osnovi možemo procijeniti da će siromaštvo radnika u BiH u ovoj krizi pogoditi barem 5% uposlenih ili oko 40 000 radnika. Tako će bar 50% prekarijata ili oko 120 000 ljudi bit će u siromaštvu. Tako će u najdubljoj krizi oko 160 000 radno sposobnih sa porodicama živjeti u zoni siromaštva. Za njih vlade nisu učinile ništa, čak ni prijedlog da se trajnije nezaposlenim u FBiH dodjeli jednokratna naknada od 200 KM nije prihvaćen. (<http://balkans.aljazeera.net/vijesti/kako-se-dijele-nedace-krize-u-bosni-i-hercegovini>)

Ekonomija BiH ima problem u privredi, nemogućnost adekvatnog korištenja resursa. Dolazi do liberalizacije trgovina gdje se ne podstiču domaći proizvod. Tako vladine intervencije pomažu pogođenim sektorima, ali nedovoljno za neki veći opravak.

U tekstu koji slijedi donosimo mišljenje sociologa Esada Bajtala o broju nezaposlih za vrijeme pandemije.

Kako on primjećuje „*ovdašnje etno-vlasti, iskustveno govoreći, i sa stanovišta dubine bh. krize, uopšte ne brinu o narodnim, društvenim interesima nego isključivo o sebi. Na sceni su interesne krimi etno-grupe koje se svjetskoj i domaćoj javnosti lažno predstavljaju kao političke stranke i partije*“, kaže Bajtal.

Pandemija uveliko pomaže vlastima da imaju pokriće za već veliki broj nezaposlenih u BiH. Posljedice se primjećuju i sigurno će ih biti još više. Narušena svakodnevna rutina aktivnosti dovodi do stresa te do psiholoških i socijalnih posljedica. Tako dolazi do povećanog nasilja i to najviše unutar porodice.

Kada nas društvo izbací iz životne i psihološke ravnoteže, pri čemu prosječna svijest nije spremna da stvari racionalno postavi i imenuje pravog krivca porazne egzistencijalne pozicije, onda se agresija preusmjerava na nedužne članove porodice ili na najbližu okolinu. Moguće je očekivati i porast kriminala“, zaključuje Esad Bajtal.

3.4. Radna nesigurnost

Sigurnost radnika da li bili prijavljeni ili radnici na crno, nije tema o kojoj se previše govori u javnosti. Piše se jako malo, tek po neki slučaj se iznese u javnosti kao što je smrt radnika na gradilištu u Sarajevu, smrt rudara, a niko ne bilježi statističke podatke o broju nesreća. Upoređujući razne podatke inspekcija rada, smatra se da u BiH strada oko 170 osoba godišnje.

Prema podacima iz monitoringa rada državnog parlamenta koji je uradila nevladina organizacija Centar civilnih inicijativa, tokom 2014. godine usvojena su svega dva zakona, pri tome nijedan novi nego su usvojene tek izmjene. Poređenja radi, Skupština Crne Gore u istom je periodu usvojila 19 zakona, a hrvatski Sabor 71. (<https://www.bilten.org/?p=4505>)

Sindikati se bore već godinama za radnička prava, zakone koji bi vrijedili na cijeloj teritoriji BiH. Iako postoje određeni propisi, u praksi se to ne poštuje. Dolazi do toga da ne primaju platu, nemaju osiguranje, mnogi rade opasne poslove a da pri tome nemaju adekvatnu opremu.

4. RADNO PRAVO U BOSNI I HERCEGOVINI

Rad je prošao kroz mnoge promjene. Do kraja 16. stoljeća čak nije ni imao pravo značenje. Od rada u predindustrijskim društvima gdje se spominju robovi do modernog vremena koji se veže za proizvodnju dobara i usluga. Da bi mogli govoriti o radnom pravu potrebno ga je prvo definirati. Radno pravo bi se moglo definirati kao pravna nauka koja se bavi proučavanjem uređivanja, ostvarivanja i zaštite prava na radu, u vezi sa radom i povodom rada, te pitanjima zapošljavanja, socijalnog osiguranja, kao pitanjima međunarodnog radnog prava i historije radnog prava i pitanjima ostvarivanja i zaštite ovih prava od strane nadležnih i ovlaštenih organa. (Dedić i Gradašćević-Sijerčić, 2003)

Kada je u pitanju BiH postoje brojne konvencije koje je potpisala kako bi zaštitila radnike. Još davne 1921. godine Jugoslavija je krenula donositi radne propise. Tako Jugoslavija postaje i članica MOR-a.

U vrijeme SFRJ radno pravo razvijalo se kroz nekoliko faza:

1. Prva faza bila je u periodu od 1941 do 1945 godine i usvojeni su propisi koji su određivali plaće, socijalnu pomoć i zaštitu radnika.
2. Druga faza se odnosila na radno pravo administrativnog perioda gdje se govori o materiji radnog odnosa. Rješavaju se pitanja plaća, zasnivanje i prestanak rada, zaštita radnika i ostalo.
3. Ova faza trajala je više od dvije decenije gdje su utvrđeni propisi stalnog zaposlenja, zaštita žena, zaštita nezaposlenih i sl.
4. U četvrtoj fazi dolazi do donošenja Ustavnih amandmana.

Radno pravo se počelo predavati još 1946. godine na Pravnom fakultetu u Sarajevu, a prvi nastavnik bio je prof. dr. Boško Perić čime je došlo i do širenje radnog prava. Radi se o periodu kada država počinje da se bavi pitanjima radnih odnosa, zapošljavanja, osiguranja kako radnika tako i službenika (Dedić i Gradašćević-Sijerčić, 2003).

Decentralizacijom vlasti od 1950. do 1974. godine kada dolazi do problema u političkom i ekonomskom sistemu, te tako i radno pravo prati određene promjene. Više se zanimalo za međusobni odnos radnika. U to vrijeme kolektivni i individualni ugovori i nisu imali neko posebno značenje.

U pravnoj teoriji i praksi Jugoslavije prihvaćen je termin „radno pravo“ kao posebna grana prava obuhvata proučavanje, obradu i regulisanje materije radnih odnosa, odnosno principe i

institute u vezi s društvenom organizacijom rada i radnih odnosa, položajem i zaštitom radnih ljudi na radu i po osnovu rada kao i druga načelna i organizaciona pravna pitanja u oblasti rada i radnih odnosa. Sadržina radnog prava po obimu i kvalitativno se širila odnosno mijenjala uporedo, s razvitkom društva, s promjenama društvenih sistema, a u okviru iste države-saglasno stepenu unutrašnjeg društvenog i ekonomskog razvoja. Prema tome, i radno pravo Jugoslavije imalo je svoju evoluciju. Nastalo u procesu revolucije, njegova suština i sadržina su se stalno mijenjale i razvijale u zavisnosti od etape u kojoj je bila socijalistička izgradnja zemlje. U današnjim uslovima razvoj radnog prava uslovljen je razvitkom društvenog samoupravljanja i načela raspodjele prema radu. U periodu administrativnih upravljanja radni odnosi, u osnovi, nisu bili bitno izmjenjeni po svojoj društveno-ekonomskoj i političkoj osnovi, te su nosili ona obilježja koja imaju radni odnosi u njihovom klasičnom i redovnom značenju, tj. kao pravni odnosi između radnika i države, odnosno državnog preduzeća koje se pojavilo kao poslodavac. Proces preobražaja radnih odnosa nastaje s uvođenjem radničkog samoupravljanja 1950. g. donošenjem Ustavnog zakona od 1953. g. i nizom drugih zakona i propisa iz oblasti novog privrednog sistema. Počinje da se mijenja karakter i suština radnih odnosa. Sistem radničkih savjeta oslobađa radnika u radu od državnog administrativnog aparata, od potčinjavanja drugom ili drugima van radne organizacije. Sa društvenog gledišta, rad na društvenim sredstvima za proizvodnju, s pravom neposrednog učešća u upravljanju proizvodnjom i raspodjelom od strane radnog kolektiva svakog pojedinog radnika počinje da mijenja društveno-ekonomski položaj radnika u proizvodnji i raspodjeli, te od radnog pasivnog proizvođača sad postepeno izrasta u sopstvenog stvaraoca i društvenog radnika. Sve promjene uticale su na same radne odnose. Međutim, radni odnos i dalje se shvatao prvenstveno kao odnos između radnika i privredne organizacije, dok je na mjesto ugovora o radu došao „sporazum“ koji je bolje odgovarao započetom preobražaju društveno-ekonomskog položaja rad. (Miljković, 1975)

4.1 Međunarodna organizacija rada

Međunarodna organizacija rada osnovana je na Mirovnoj konferenciji u Parizu 1919. godine. Pod utjecajem važnih političkih i ekonomskih razloga, odnosno na osnovu zahtjeva radnika za unapređenjem i poboljšanjem uslova rada došlo je do osnivanja MOR-a. Već u januaru 1919. godine, na Mirovnoj konferenciji odlučeno je da se predloži stvaranje jedne stalne ustanove koja bi, u saradnji sa Društvom naroda, osigurala usvajanje i primjenjivanje međunarodnog

radnog zakonodavstva. Od 14. decembra 1946 godine, ova međunarodna organizacija je postala prva specijalna agencija UN. Osnovni zadatak je da proučava i rješava probleme iz oblasti rada i socijalne politike u međunarodnim razmjerama, a imajući u vidu da se opći i trajni mir može zasnivati samo na socijalnoj pravdi. Načela na kojima treba da se zasniva politika država članica i djelovanje MOR-a u cilju osiguranja trajnog mira na osnovu socijalne pravde, naznačeni su naročito:

- **da rad nije roba**, što podrazumijeva da sva ljudska bića imaju pravo da svoj materijalni napredak i duhovni razvoj ostvaruju u slobodi i dostojanstvu, u ekonomskoj sigurnosti i jednakim mogućnostima, odnosno da radna snaga ne smije više da bude roba koja se kupuje i prodaje;
- **da siromaštvo (bijeda), ma gdje postojalo, predstavlja opasnost po blagostanje svih**. To znači, dokle god postoje uslovi rada koji velikom broju lica nanose nepravdu, bijedu i odricanje, stvaraju se uslovi za nezadovoljstvo i dovodi se u opasnost svjetski mir, ali i razvoj razvijenih zemalja;
- **da je neophodna međunarodna saradnja**, kao i saradnja vlada, radnika i poslodavaca u borbi za poboljšanje uslova rada i zapošljavanja, na bazi jednakosti svih partnera u slobodnoj diskusiji i diskusijama demokratskog karaktera u cilju unapređivanja zajedničke dobrobiti;
- **da je sloboda izražavanja i sloboda udruživanja** neophodan uslov trajnog napretka (Dedić i Gradašćević-Sijerčić, 2003)

4.2 Sistem radnih odnosa u BiH

Osnovna načela i postavke u oblasti rada predstavljaju polaziste i okvir za bliže normativno uređenje radnih odnosa. Ljudska prava na radu, kao jedinstvena prava, utemeljuju se s ciljem da što širi krug radno aktivnog stanovništva ostvaruje ova prava, odnosno ako to nije moguće, da se pruži određeni nivo socijalne sigurnosti pojedincima u stanju socijalne potrebe. Gledajući pravne izvore radnog prava, važno je spomenuti sve veću prisutnost :

1. **antinormativnog načela** koji je uočen uz korelaciji pada kvalitete autonomnog prava. Ovo načelo je posljedica shvatanja da je sve dopušteno što nije izričito zakonom propisano, odnosno zabranjeno. Ovo načelo u oblasti radnih odnosa u BiH ne smije,

ni u kom slučaju, svoditi na negaciju načela ustavnosti i zakonitosti, što je osnovni postulat svakog savremenog demokratskog pravnog poretka.

2. *načela in favorem laboratoris* se na području radnog i socijalnog prava svodi na prioritet u primjeni onog pravnog pravila koje je povoljnije za radnika (zaposlenika). (Dedić i Gradašćević-Sijerčić, 2003)

4.3 Osnovna načela sistema radnih odnosa u BiH

Osnovu načela čini čovjekov rad i njegov položaj na radu i u vezi s radom.

1. Svako ima pravo na rad, slobodan izbor zaposlenja, pravedne i primjerene uvjete rada i na zaštitu od nezaposlenosti;
2. Svako bez ikakve diskriminacije ima pravo na jednaku naknadu za jednak rad;
3. Svako ko radi ima pravo na pravednu i primjerenu naknadu koja njemu i njegovoj obitelji osigurava život dostojan čovjeka i koja se prema potrebi dopunjuje drugim sredstvima socijalne zaštite;
4. Svako ima pravo osnivati i pristupati sindikatima kako bi zaštitio svoje interese.

Svako ima pravo na odmor i slobodno vrijeme, uključujući razumno ograničenje radnih sati i periodični plaćeni dopust. (http://www.mvep.hr/custompages/static/hrv/files/081210_deklaracija_ljudska_prava.pdf)

4.3.1. Sloboda rada

Načelo slobode rada je u uskoj vezi sa drugim slobodama koje pripadaju čovjeku i koje štite njegovo dostojanstvo, a u sistemu radnih odnosa ovo načelo je okvir za postojanje bitnog elementa radnih odnosa-dobrovoljnosti, tj.zabrane prinudnog rada. U sistemu radnih odnosa sloboda rada se svodi na:

1. slobodu radnika u zasnivanju i raskidanju radnog odnosa
2. dok se ona na strani poslodavaca svodi na gotovo potpunu slobodu u pogledu zasnivanja radnog odnosa.

Sloboda rada isključuje „ropski rad“, „prinudni rad“ i „opću dužnost rada“, što je sadržano u brojnim univerzalnim međunarodnim aktima, koje je dužna poštovati naša zemlja. Sloboda rada, kao osnovno načelo sistema radnih odnosa, sadržana je u ustavnim rješenjima BiH. (Dedić i Gradašćević-Sijerčić, 2003)

4.3.2. Pravo rada

Pod pravom rada podrazumijeva se pravo na samostalno i slobodno obavljanje određenih poslova, odnosno zanimanja ili profesije. Ovo načelo predstavlja „slobodu ličnih aktivnosti čovjeka, stvaranje slobodnih odnosa u svim manifestacijama ljudske aktivnosti i kretanja“.

Suprotno od prava rada je bespravan rad, nedozvoljen i rad bez prava, iako je teško uvijek i potpuno utvrditi ovu razliku (Dedić i Gradašćević-Sijerčić, 2003).

4.3.3 Pravo na rad

S obzirom da pravo na rad podrazumijeva uspostavljanje stvarne slobode tj. zaštitu od „rizika“ i „nepravdi“ u uslovima slobode poduzetništva i slobode rada, odnosno da u njegovoj sadržini leže načela jednakosti i pravičnosti i danas u savremenim državama, ovo pravo je jedno od najprotivrječnihih prava radnika. Oživotvorenje prava na rad u ovisnosti je od konkretne društvene i ekonomske strukture u jednoj zemlji. U tom smislu, pravo na rad u savremenim pravnim porecima se uspostavljaju kao programsko načelo ili nalog upućen zakonodavcu u smislu mjera i aktivnosti koje se moraju poduzimati da bi došlo do njegovog ostvarenja. Pravo na rad je širi pojam od prava na zapošljavanje i predstavlja kompleksno pravo koje obuhvata:

- obavezu država da poduzimaju mjere i aktivnosti na ostvarivanju i održavanju najviših i najstabilnijeg mogućih nivoa zaposlenosti sa ciljem postizanja pune zaposlenosti
- efikasnu zaštitu prava radnika da zarađuje za život u zanimanju koje slobodno odabere
- uspostavu ili održavanje besplatne službe za zapošljavanje za sve radnike

- pružanje ili promoviranje odgovarajućeg stručnog usmjerenja, obuke ili prekvalifikacije (Dedić i Gradašćević-Sijerčić, 2003).

Iako u tekstu možemo da vidimo da postoje prava koja idu u korist radnika ,ali u praksi se radnici suočavaju sa brojnim neadekvatnim uslovima rada. Kada je u pitanju BiH, provođenje zakona u praksi predstavlja izazov. Veliki broj radnika nema druge mogućnosti nego da radi bilo kakve poslove, za bilo koju platu.

Takvi radnici, koji se najčešće nalaze na raskršću da li da rade na crno ili da budu nezaposleni, nemaju skoro pa nikakva prava. Često ne znaju koje im je radno vrijeme, kada je radno vrijeme, kao ni kolika je dnevnicica.

4.4 Radnička prava u praksi i slabi mehanizmi zaštite

Jedan od najčešćih problema iz oblasti ljudskih prava u BiH je nepoštivanja prava iz radnog odnosa. Toj činjenici pokazuje i statistika, odnosno broj stranaka koji se obratio inspekciji rada a i same nevladine organizacije koje se bave ovim pitanjima. Prava iz radnog odnosa uređena su nažalost, trenutno na ovakav oblik organizovanja države, Zakonom o radu Federacije, Zakonom o radu RS, Općim kolektivnim ugovorom u Federaciji, Općim kolektivnim ugovorom u Republici Srpskoj, zatim Granskim kolektivnim ugovorima i normativnim aktima. Uvidom u važeće propise i primjene istih vrlo lako se dolazi do konstatacije da važeći propisi u BiH, koji regulišu prava iz radnog odnosa su u većem dijelu nejasni, neprecizni, pa je i sama njihova primjena na terenu pravi problem. (Smaiš, 2010)

U daljem tekstu donosimo mišljenje Jagode Smaiš, bivše načelnice Inspekcije rada Kantona Sarajevo o kršenju Zakonu o radu u BiH.

„Navest ću primjer. Mi imamo banke koje posluju na području Federacije, sa sjedištem u Kantonu Sarajevo. Ista ta banka ima svoju podružnicu, odnosno ima svoju filijalu u RS-u, najčešće je to Banjaluka, i zaposlenici koji imaju istog poslodavca ostvaruju različita prava iz razloga što se Zakon o radu ostvaruje prema sjedištu te podružnice odnosno prema prebivalištu zaposlenika. Tako imamo slučaj da na primjer majke porodilje na području Federacije primaju onu naknadu prema Zakonu o socijalnoj zaštiti, zaštiti civilnih žrtava rata i zaštiti porodica s djecom, koja iznosi 400 KM, dok na području Republike Srpske zaposlenice iste banke, to znači istog poslodavca, primaju naknadu baziranu na zadnjoj plati ostvarenoj prije porodiljskog bolovanja. Iz tog razloga, ono što je konstatovano i što mi

stalno govorimo kroz naše inspekcijske nadzore, čak i na zajedničkim seminarima sa kolegama iz Republike Srpske, inspektorima rada, mišljenja smo da ćemo imati ovakvu nepreciznost i koliziju propisa sve dok se ne donese jedinstven zakon o radu na nivou države koji će se primjenjivati u oba entiteta“ zaključuje Smaiš.

4.4.1. Primjeri kršenja radničkih prava

Pravo na rad u Bosni i Hercegovini u velikoj mjeri se krši. Radnici svakodnevno ostaju bez posla, te ne dobivaju novac za svoj rad. Donosimo priču Jasenke Kremenjaš koja je dobila otkaz dok je bila na bolovanju.

„Obećanja su bila da to nije ništa nije u pitanju, ni moja bolest i da će mene to moje radno mjesto čekati. Ja sam, inače, jedini građevinski inženjer u toj firmi, tako da nisam mogla biti višak. Svi su ostali bili ili ekonomisti, ili tehničari“, priča Jasenka.

Navodi kako je saznala preko kolega da joj neće produžiti ugovor. Smatra da je otkaz već bio pripremljen, samo se čekalo da istekne ugovor. Nažalost, svakodnevno smo svjedoci da je mnogo ovakvih slučajeva. Iako je zvala direktora i predložila da razgovaraju, uglavnom je dolazilo do negativnih odgovora.

Svakako da ovakva situacija za mnoge radnike nije prijatna. Dolaze do raznih problema kako ekonomskih tako i drugih. Mnogi ne znaju šta uraditi u ovakvim situacijama. Svjedoci smo da sindikati nisu u mogućnosti uraditi mnogo za radnike. A zakoni se jako malo provode, zaštita radnika skoro pa je nikakva.

„Imala sam osjećaj da mi dodatno tlo pod nogama odlazi. Dosta što se borim sa bolešću. Znači sada kada smatram da se trebam vratiti na posao i da mi je to dodatna satisfakcija u životu, da se vratim u nekakav normalan život, da je to sve iza mene, ja dolazim na jedan zid koji je sad jedna nova nesigurnost za život dalje“, kaže Jasenka. (<https://www.slobodnaevropa.org/a/radnici-bez-prava-lakoca-davanja-otkaza-u-bih/26968170.html>)

Kada pogledamo mnoge ugovore koje je potpisala BiH, možemo reći da imamo dobro radno zakonodavstvo koje se ne primjenjuje. Inspekcija rada ima veliku odgovornost, ali ne obavljaju toliko dobro svoj posao. Uglavnom se gleda samo zarada, dok su prava radnika „na

zadnjem mjestu“. Nažalost radnici su primorani prihvatiti takvo stanje jer druge alternative mnogi nemaju.

Slika 2. Jedan u nizu protesta radnika u Tuzli, ilustrativna fotografija

Izvor: Radio slobodna Evropa

Da vlasnici određenih firmi smatraju da mogu s radnicima kako žele, dokaz je i primjer mlade majke iz Travnika koja je primorana raditi na crno. Kako ona navodi rad na crno je jako loše iskustvo i čovjek se osjeća jadnim. Bila je primorana raditi bez ugovora, zdravstvenog osiguranja i bez ikakvih prava.

"Budući da sam prije toga ostala bez posla i da sam u međuvremenu dobila dijete, bila sam primorana i pristala sam na te uvjete. Čak je i plaća bila dosta niska. Ali, nadajući se da će to biti bolje, da će to osiguranje doći samo po sebi i da će mi rasti plata", kaže ova radnica.

Nažalost, za ovu radnicu, sve je ostalo isto tri godine. Plata nije rasla, niti su je prijavili.

Prema Zakonu o radu FBiH, poslodavac je dužan prijaviti radnika, ako to ne uradi kazna je od 500 konvertibilnih maraka do 2 000 konvertibilnih maraka. U RS su veće kazne i to od 5 000 do 20 000 konvertibilnih maraka. Međutim, u praksi je to nešto sasvim drugo.

"Jednom kad je došla inspekcija, pitali su me je li to ta firma, a ja sam im odgovorila da jeste. Tada su 'uhvatili' dosta radnika 'na crno'. Tu je ustvari bilo dosta zaposlenika. Bilo je prijavljeno samo onoliko koliko se zakonski moralo, na primjer voditelja na određenom mjestu. Dođu, popišu, uzmu ti ime i prezime, broj osobne. Naravno, čim sjednu u ured kod direktora, ta se imena jednostavno brišu, priča mlada radnica iz Travnika.

Navodi kako radnici nisu bili ni poslije prijavljeni. Još kaže kako se *"jako dobro zna koje firme rade na taj način"*. (<https://www.slobodnaevropa.org/a/rad-na-crno-bih/30259732.html>)

Ono što je u posljednje vrijeme aktuelno jeste da radnici agencije Poslovnost ne mogu doći na svoje radno mjesto iz razloga što je druga firma nezakonito postavila betonske blokove i tako onemogućila pristup kancelarijama firme. Radnici su primorani koristiti druge načine kako bi došli do svojih kancelarija. Agencija Poslovnost broji preko 80 radnika. Pored velikog broja demobilisanih boraca, zapošljava i nekoliko osoba sa invaliditetom koji su ugrožavali svoje zdravlje kako bi došli do posla. Nekim radnicima je to sve što imaju, drugi članovi obitelji uglavnom su nezaposleni.

„Ovo je sramotno šta jedan pojedinac može uraditi. Ja sam majka dvoje djece, od kojih je jedno dijabetičar, suprug mi ne radi, i mi živimo od moje plaće i sada neko hoće nezakonito i to da nam oduzme. Mi u ovoj firmi nismo samo radnici, mi smo i vlasnici, tako doživljavamo svoju firmu. Nama država ništa nije dala, a 25 godina punimo budžet“ – govori Edina Goro, radnica firme Poslovnost.

Slika 3: Protest radnika agencije Poslovnost u Sarajevu

Izvor: Klix.ba

Ovi ogorčeni radnici su bili primorani naći neki način kako bi došli do svojih kancelarija i obavljati posao. Morali su pomoću određenih pomagala ulaziti kroz prozore kancelarija kako njihovi klijenti ne bi bili oštećeni.

„Moja firma zapravo postoji od 1989. godine, poslije rata kada sam se demobilisao, a bio sam borac Armije RBiH od prvog do posljednjeg dana, postavio sam firmu na noge. Mi smo

ovdje od 1996. napravili kompaniju cijenjenu, poštovanu, krvavo zarađujemo svoj novac, u službi smo realnog sektora jer mi smo knjigovodstvena firma. Plaćamo sve dadžbine državi i sada smo onemogućeni da za 800 klijenata obračunamo ljudima plaće da dobiju, da uplate PDV do desetog u mjesecu“ - priča nam Bajrić, vlasnik agencije Poslovnost. (<https://www.faktor.ba/vijest/radnici-poslovnosti-dosli-u-krug-firme-s-podicama-uklonite-barikadu-dajte-nam-da-radimo/96627>)

5. POSLJEDICE NEZAPOSLENOSTI I PREKARIJATA

“Posebnu rizičnu grupu čini “kreativna” klasa mobilnih, digitalnih, dinamičnih samoizrabljivača. Nezaštićeni od konkurencije sebi ravnih, oni skaču od ugovora do ugovora, nikada se ne odmarajući. Ko je sam svoj gazda mora samog sebe i da nadgleda i da kažnjava. Nad-Ja samostalaca nije više patrijarhalna figura šefa, nego apstraktna figura tržišta koje nikada ne spava.”

(citirano preuzet iz knjige „Pravo na lijenost“ Paul Lafargue)

Iako je dobiti posao za stalno nekada bilo uobičajno, situacija se posljednjih godina drastično promijenila. Danas imamo sve veći broj prekarnog rada koji dovodi do nesigurnosti, ekonomske i socijalne nejednakosti i nestabilnosti. Možemo reći da upravo prekarni poslovi idu „ruku pod ruku“ s niskim primanjima. Loši uslovi prekarnih poslova mogu prouzrokovati psihološke te socijalne posljedice kod pojedinca i obitelji.

5.1. Psihološke posljedice

Psihološko zdravlje odnosi se na različite afektivne, kognitivne i bihevioralne procese. Psihološko zdravlje proteže se u rasponu od niskog ili narušenog, do visokog ili dobrog.

Jedan od naješće ispitivanih ishoda je psihološko zdravlje. Taj konstrukt obuhvaća niz afektivnih, kognitivnih i bihevioralnih procesa, a proteže se od niskog ili narušenog, do visokog ili dobrog psihološkog zdravlja (Warr, 1983). Nisko psihološko zdravlje očituje se kao anksioznost, depresija, nedostatak samopouzdanja itd. S druge strane, visoko psihološko zdravlje je karakterizirano u prvom redu odsustvom simptoma niskog psihološkog zdravlja, ali se širi i u proaktivniju formu koja uključuje želju za rastom, samoaktualizacijom, osjećaj sreće i zadovoljstvo životom. (Warr, 1983).

Sljedeći aspekti funkcioniranja i doživljavanja pokazali su se jače izraženima kod nezaposlenih ispitanika u odnosu na zaposlene:

- depresivnost
- anksioznost

- napetost
- nezadovoljstvo životom
- osjećaj beznađa (nedostatak vizije i životne perspektive)
- sniženo samopoštovanje
- niža razina dnevne aktivnosti
- viša razina socijalne izolacije

Također, smatra se kako je fizičko i psihološko zdravlje nezaposlenih niže od zdravlja zaposlenih.

U istraživanjima psihičkih oboljenja nezaposlenih naješće je korišten upitnik GHQ (General Health Questionnaire; Upitnik općeg zdravlja) koji diferencira anksioznost, depresiju i psihosomatske simptome. Osim na afektivna stanja, nezaposlenost utječe i na kognitivno funkcioniranje pojedinca. Istraživanja su pokazala da nezaposlene osobe ipak imaju manje kognitivnih poteškoća nego što to misle. Nejasna je i veza između nezaposlenosti i suicidalnog ponašanja. Rezultati ne omogućuju zaključak da je nezaposlenost "okidač" za samoubojstvo, ali dopuštaju mogućnost da dugotrajna nezaposlenost može povećati ranjivost prema suicidalnom ponašanju (Knezović, 2004).

VAŽNE ČINJENICE:

1. Psihološko zdravlje pada unutar razdoblja od nekoliko prvih tjedana do tri mjeseca nakon ostanka bez posla, nakon čega ostaje stabilno ili se čak popravlja (Fryer i Payne, 1986) pa izgleda da je trajanje nezaposlenosti mnogo nevažniji faktor od činjenice da je pojedinac izgubio posao. Iako istraživana trajanja nezaposlenosti nisu bila dovoljno dugačka da bi se donijeli općeniti zaključci, gotovo je sigurno da psihološke posljedice nezaposlenosti ovise o vremenskoj točki u kojoj su prikupljeni podaci. Za precizno utvrđivanje vremenske dinamike psiholoških posljedica nezaposlenosti nedostaju istraživanja koja uključuju osobe koje su dugo nezaposlene.
2. Odnos između dobi i intenziteta reakcija na nezaposlenost nije linearan (Daniel, 1974; Hepworth, 1980; Warr i Jackson, 1984). Psihološke posljedice nezaposlenosti najveće su za ljude srednjih godina (od 30 do 59 godina).
3. Kod žena su zabilježene teže psihološke posljedice. No, uzrok ovakvim rezultatima vjerojatno ne leži u biološkim predispozicijama nego u različitim situacijama koje muškarce i žene zadese nakon gubitka posla (Fryer i Payne, 1986).
4. Mjereći privrženost zaposlenju, to jest percipiranu važnost radne uloge, nekoliko je studija potvrdilo pretpostavku da će psihološke posljedice biti teže što je privrženost

zaposlenju veća (Warr, 1987). Ovaj medijator je važan jer se njegovom promjenom preko savjetovanja, podučavanja ili socijalnih pritisaka relativno lako može utjecati na njegovo smanjenje, a time i na bolje psihološko zdravlje nezaposlenih.

5. Što je lokalna nezaposlenost veća, pogoršanje psihološkog zdravlje zbog nezaposlenosti je manje. To je vjerojatno posljedica eksternalne uzročne atribucije vlastite nezaposlenosti, kao i većeg broja kontakata s drugim nezaposlenima što smanjuje doživljaj osobnog odstupanja od normativnih očekivanja društva.
6. Socijalna potpora obitelji i prijatelja pruža svojevrsan štit od stresa, no rezultati o tome nisu potpuno jasni i nužna su daljnja istraživanja (Warr, 1983).
7. Pohađanje različitih programa za pomoć nezaposlenima nedvojbeno pruža kratkotrajnu korist. Njihovo psihološko zdravlje se nakon takvih programa popravlja (Kemp i Mercer, 1982).
8. Psihološko zdravlje pojedinca ovisit će o atribuiranom uzroku nezaposlenosti tako što će biti bolje ako se uzrok pripisuje vanjskim okolnostima, a lošije ako se pripisuje vlastitim osobinama (Warr, 1983).
9. Stupanj osobne aktivnosti pozitivno utječe na psihološko zdravlje (Fryer i Payne, 1986).
10. Studije pokazuju da je financijska sigurnost visoko pozitivno povezana s psihološkim zdravljem. Utjecaj će biti još veći ako o nezaposlenom financijski ovise i drugi članovi obitelji (Warr, 1983). Nadalje, izgleda da viši socijalni status korelira s manjom promjenom u psihološkom zdravlju pri gubitku posla (Fryer i Payne, 1986), no rezultati nisu jednoznačni (Vlasta, 2002).

5.2. Socijalne posljedice

Problem nezaposlenosti te prekarijata ne pogađa samo pojedinca nego i obitelj. U ovom dijelu govorimo o kriminalnom i delikventnom ponašanju te agresivnosti. Već smo spominjali da prekarijat za sobom vuče nesigurnost. Upravo ti poslovi, kao što je posao na crno, za sobom nose strah, ne znamo da li ćemo sutra ići na posao, da li ćemo biti isplaćeni za svoj rad jer nemamo ni ugovor koji će nam to garantovati, na kraju nemamo nikakvu sigurnost. Takvi uslovi često dovode do toga da pojedinac posegne sa raznim kriminalnim „poslovima“.

Prema Hirschijevoj teoriji socijalne kontrole ljudi se suzdržavaju od zločinačkog ponašanja zbog:

1. povezanosti s konvencionalnim drugima kao što su roditelji, učitelji i prijatelji;
2. obvezanosti prema postignućima kao što su zaposlenje i edukacija; i
3. uvjerenja povezanih s dominantnim moralnim i socijalnim redom. (Nekić, 2002)

Što su ove veze slabije, to je vjerojatnost delinkventnog ponašanja veća. Većina mladih ima dovoljno snažne veze s društvom što im pomaže da prihvate svoje (privremeno) nezaposleno stanje. No, mala proporcija nezaposlenih mladih ljudi nema ovih inhibirajućih faktora, pa svoja postignuća, kad već ne mogu na konvencionalan način, nastoje ostvariti upuštanjem u zločin. Njihov zločin bit će zločin iz materijalnih razloga. Kriminalno ponašanje je učestalije kod mladeži koja ima pozitivnije stavove prema kršenju zakona. (Nekić, 2002)

5.3. Socijalna isključenost

Nezaposlenost je usko povezana s pojmom socijalne isključenosti. Još 1989. godine pojam socijalne isključenosti postao je sastavnim dijelom preambule Europske socijalne povelje (temelnog dokumenta Vijeća Europe o socijalnim pravima). Socijalnu isključenost teško je precizno operacionalizirati; pristupi socijalnoj isključenosti u sklopu zemalja EU uglavnom se naslanjaju na dvije istraživačke tradicije: anglosaksonsku tradiciju istraživanja siromaštva, koja naglašava utjecaj raspodjele financijskih/materijalnih dobara i „društvenih nagrada“ na socijalnu isključenost (distribucijski aspekti) i francusku (frankofonsku) tradiciju koja ističe utjecaj društvenih veza i odnosa (relacijski aspekti). Distribucijski aspekti uključuju: dohodak, osnovne elemente životnog standarda, tržište rada, obrazovanje, stambene uvjete, zdravlje i rezidencijalni prostor, a relacijski aspekti uključuju: socijalne veze, sudjelovanje u civilnim organizacijama, sudjelovanje u političkom životu i obiteljski život (Program Ujedinjenih naroda za razvoj: Siromaštvo, nezaposlenost i socijalna isključenost, 2006.).

Socijalna isključenost ima tri sastavnice:

1. nezaposlenost
2. siromaštvo
3. socijalnu izolaciju (marginalizaciju)

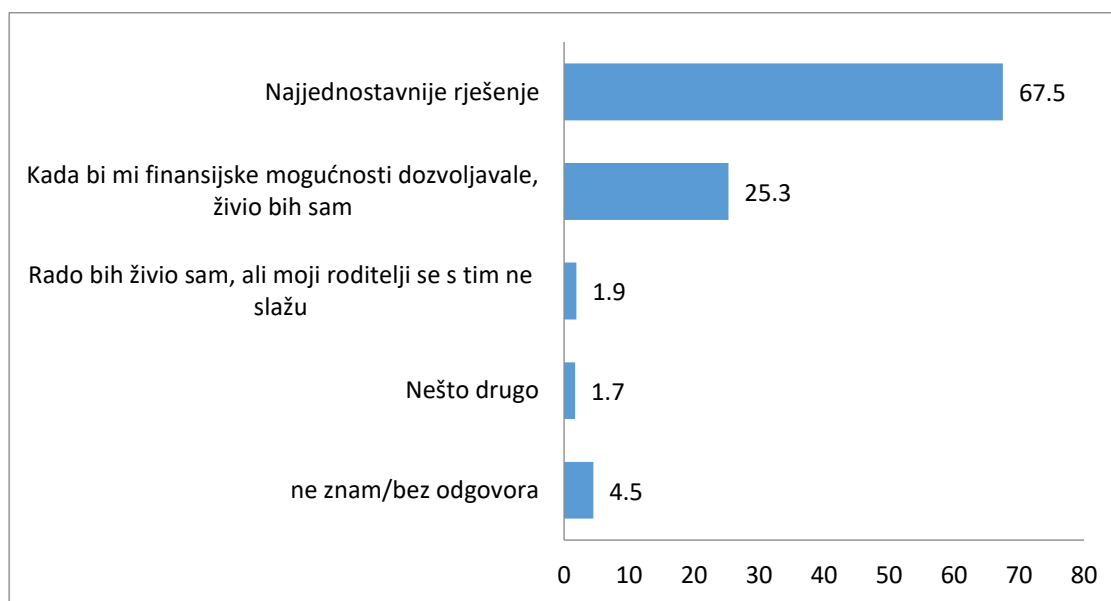

5.4. Produženi boravak s roditeljima

Istraživanja pokazuju da veliki broj mladih u dobi između 25 i 30 godine nemaju uvjete za samostalan život, te se ne odlučuju na odlazak od roditelja.

Najveći broj mladih u domaćinstvu živi sa roditeljima (preko 80%) i braćom i sestrama (34.8%). S roditeljima značajno češće žive mladi u dobi od 14 do 22 godine koji se još uvijek školuju ili su nezaposleni. Mladi koji žive s partnerom (17.3%), najčešće su završili formalno obrazovanje i eventualno pronašli zaposlenje. Interesantan podatak je da 11.9% mladih u domaćinstvu živi sa djedom i/ili nanom. Iz navedenog je vidljivo da su, pod utjecajem društvenih promjena, trogeneracijske porodice koje su egzistirale u bosanskohercegovačkom društvu prije nekoliko desetljeća zastupljene u manjem omjeru. Štoviše, danas možemo govoriti o dominantnoj formi dvogeneracijske porodice u kojoj u zajedničkom domaćinstvu najčešće žive roditelji i djeca. Najveći broj mladih, (47.5%) živi u tročlanim, dok 38.5% živi u četveročlanim porodicama (Turčilo et al, 2019).

Grafikon 4. Razlozi za zajednički život mladih sa roditeljima

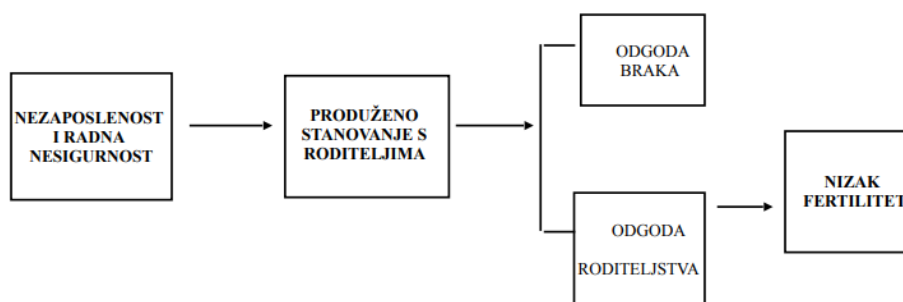

Izvor: Studija o mladima u Bosni i Hercegovini (Žiga et al, 2015)

Gledajući grafikon 4. vidimo da se čak 67,5% mladi u BiH odlučuje na život s roditeljima jer je to najjednostavnije rješenje.

Interesantan je podatak da se svaka četvrta mlada osoba u Bosni i Hercegovini izjašnjava da bi živjeli samostalno kada bi im finansijske mogućnosti to dozvoljavale.

5.5 Odgoda braka i roditeljstva

Izvor: *Utjecaj nezaposlenosti i radne nesigurnosti na produženo stanovanje s roditeljima s posebnim osvrtom na odgodu braka i roditeljstva* (Šestak, 2018)

Istraživanja pokazuju da veliki broj mladih u dobi između 25 i 30 godine nemaju uvjete za samostalan život, te se ne odlučuju na odlazak od roditelja.

I daljem tekstu donosimo informacije do koje je došao projekat Dijalog za budućnost Ujedinjene nacije na temu „*Glasovi mladih istraživanje o mladima u BiH*“. Oni navode kada je riječ o braku, u fokus grupama su istražili glavni razlog zbog kojeg mladi sve rjeđe sklapaju brak i rađaju djecu a to je nezaposlenost i materijalna zavisnost od roditelja ili drugih staratelja. Osim toga, mladi su veoma svjesni situacije da su prava radnika na veoma niskom nivou, što onemogućava zasnivanje porodice. Kao primjer nerijetko navode diskriminatorska pitanja pri zapošljavanju žena: „Da li planirate da radate djecu?“, što mladim ljudima ne ostavlja mnogo prostora. Nerijetko treba da odluče između posla i formiranja porodice.

„Nezaposlenost, evo šta će, udaš se pa šta ćeš onda, šta ti se promijenilo ako nemaš nikakvih uvjeta ni za šta. Bolje ti je opet s roditeljima koliko-toliko, bar ja mislim.“ (Žena, opća populacija, Mostar, selo)

„Opet nezaposlenost i finansijska situacija.“ (Muškarac, opća populacija, Sarajevo, grad)

Osim toga, kao razlog za nesklapanje brakova i nerađanje djece mladi ljudi navode i sve duži period školovanja. Usljed nedostatka adekvatnog zaposlenja i kako bi povećali šanse za posao u budućnosti mladi ljudi se češće odlučuju na školovanje. Samim tim povećava se dobna granica za sklapanje braka i formiranje porodice.

„Mislim da tu ima utjecaja i obrazovanje. Prije su ljudi sa 18 godina, završeno sve, nemaš šta drugo raditi, sada već malo ide prema karijeri i tako. I što se više obrazuju, manje se mladi žene.“ (Žena, opća populacija, Mostar, grad)

Kao zanimljiv odgovor navode i praćenje trendova da mladi sve kasnije ulaze u brak. Sve je veći utjecaj medija u kojima se propagira sloboda od bilo čega pa tako i braka. Mladi ljudi

kao aktivni konzumenti svega što se plasira u medijima, a posebno iz sve opskurnijih videospotova svojih idola, zaključuju da brak i porodica nisu vrijednosti koje trebaju biti na prvom mjestu.

„Poremećen sistem vrijednosti. Danas se totalno druge stvari... Znači, mladi danas imaju totalno iskrivljenu sliku, danas pitajte nekog, uhvatite nekog klinca na cesti, ‚šta želiš‘, kaže hoće Audi, hoće kilu kokaina. Umjesto da kaže ‚hoću finu kuću, da imam jedan dobar posao, normalno da mogu živjeti s porodicom‘, on hoće Audi, hoće motore, hoće drogu.“ (Muškarac, opća populacija, Banja Luka, grad)

Agencije za statistiku BiH 2016. godine stopa nataliteta u Bosni i Hercegovini bila je 8,6%, a mortaliteta 10,4%, što je rezultiralo negativnim prirodnim kretanjem stanovništva od 1,8%.

5.5 Odlazak stanovništva iz BiH

Odlazak stanovništva iz BiH je trend u konstantnom porastu. Razlozi su uglavnom ekonomski te kako mnogi smatraju politička nesigurnost. Prema podacima koje objavljuje Agencija za statistiku, u periodu od 2013 do 2019 BiH je napustilo 530 000 osoba. Stanovništvo ne smatra da će narednih godina biti bolje. Problem stvara to što se ne prepoznaje obrazovanje. Te tako kako mladi i starije osobe se odlučuju za odlazak van zemlje. Svakako da stanovništvo ne odlazi „tek tako“ te da mnogi prije toga pokušavaju naći adekvatno zaposlenje.

Diana Zelenika, zastupnica u državnom parlamentu, kaže da su postojale inicijative pojedinih zastupnika na temu iseljavanja mladih, ali da je sve ostajalo samo na - inicijativama.

"Kod vladajućih nema ni želje niti volje za konkretan razgovor i korake na ovu temu. Najveći problem je u ispolitiziranom pravosuđu, korupciji i nepotizmu koji prolaze bez kazne što je rak-rana našega društva. Imamo divnu zemlju, resurse i obrazovane ljude, ali sve nepovratno gubimo jer je stvorena besperspektivnost i apatija. Nemamo dugoročne planove za razvoj, zapošljavaju se politički podobni umjesto sposobni, imamo političare kojima se imovinska kartica debelo ne podudara sa stvarnim stanjem, radnike koji

mjesecima rade bez plaće i doprinosa i, unatoč svemu, teško nam je kazati 'car je gol', 'dijagnoza' je ove liječnice-političarke o sadašnjosti u BiH, koja ima i dozu kritike prema odlazećima jer napuštaju sve bez "podizanja glasa".

„Zbog iseljavanja, smatra ona, budućnost BiH je neizvjesna jer neće imati ko puniti mirovinski fond. "Naša budućnost bit će zemlja staraca bez mirovine i još veće sirotinje", zaključuje ona.

Nezaposlenost, neadekvatan obrazovni sustav, deprimirajuća politička situacija, besperspektivnost budućnosti prouzročili su nastavak trenda masovnog odlaska mladih u razvijene zemlje - to je jedan od zaključaka najnovijeg, temeljitog, empirijskog istraživanja 'Studija o mladima BiH', iniciranog od njemačke zaklade Friedrich-Ebert-Stiftung (FES), a koje su radili domaći stručnjaci: Lejla Turčilo, Amer Osmić, Damir Kapidžić, Sanela Šadić, Jusuf Žiga i Anida Dudić.

U istraživanju se navodi da, u usporedbi sa zemljama regije, mladi iz BiH izražavaju snažniju želju za odlaskom od vršnjaka iz Slovenije i Hrvatske, ali znatno slabije od onih iz Srbije i s Kosova. Dakako, zabrinjavajući je podatak da 40% mladih želi napustiti zemlju zauvijek, drugi dio, njih 18%, planira ostati u inozemstvu duže od 20 godina. Želju za povratkom izrazila je većina mladih ljudi, međutim, oni planiraju provesti najproduktivnije godine negdje drugdje, što ima šire društvene posljedice, ocjena je stručnjaka u Studiji o mladima BiH. (<https://www.dw.com/hr/zemlja-staraca-i-sirotinje/a-48614561>).

Jedan od nekoliko hiljada radnika je i Almir Alomerović koji radi na crno, nema zdravstveno osiguranje, a sa svojih skoro 40 godina ima uplaćeno samo dvije godine radnog staža.

„Kao automehaničar ne mogu da radim jer imam alergiju na izduvne gasove, maziva i goriva. Doktor mi je rekao da se ne smijem baviti tim poslom tako da sam osuđen na rad u ugostiteljstvu ili građevini.“ govori Alomerović.

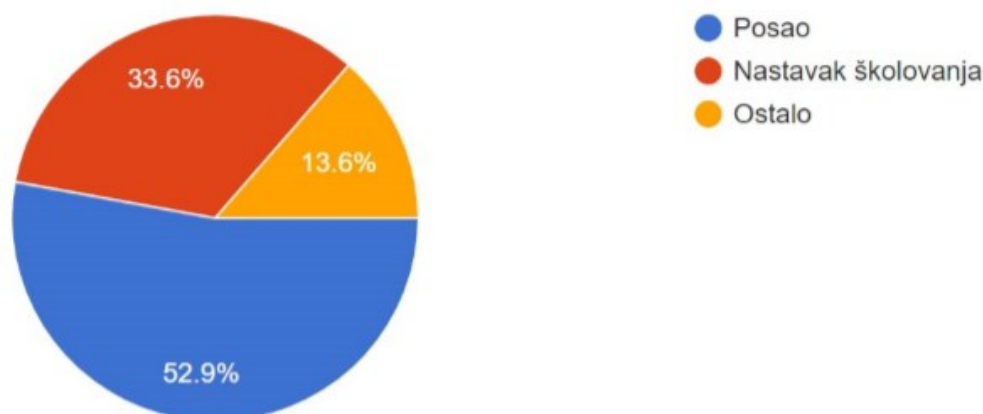
Posao koji se obavlja na građevini jako je težak. Često ti radnici nisu dovoljno plaćeni niti su osigurani.

Kako on dodaje *„nisam ja ljut na državu ja sam ljut na ljude koji upravljaju i koji su na vlasti. Mene i moj rad niko ne cijeni i u toku 15 godina jednom su me nazvali sa biroa kad je trebalo čistiti snijeg. Ja ne odustajem i nikad ne treba odustati ali ukoliko se ovdje nešto*

ne promijeni, ja moram otići u Njemačku ili negdje drugdje jer nije isto raditi za 25 maraka i za 50 eura.“(<https://impulsportal.net/index.php/kolumne/drustvo/11949-prekarijat-u-bih-mi-nista-osim-20-maraka-nemamo-da-izgubimo>)

Studija „Masovni odlazak mladih iz BiH: potraga za poslom ili bijeg od stvarnosti?“ provela je anketu na uzorku od 140 ispitanika koji su napustili ili planiraju da napuste BiH. U tekstu možemo vidjeti razloge odlaska iz BiH.

Grafikon 5. Razlozi zbog kojih biste napustili BiH?

Izvor: *Masovni odlazak mladih iz BiH: potraga za poslom ili bijeg od stvarnosti?* (Mujić i Zaimović Kurtović, 2017)

Na pitanje koji su razlozi napuštanja BiH svi ispitanici/e su odgovorili/e da je nezaposlenost osnovni razlog njihovog odlaska iz BiH ili neadekvatno zaposlenje koje nije u struci i ne podrazumijeva dovoljan izvor prihoda za osnovne egzistencijalne životne potrebe, kao i nefunkcionalan državni sistem, vladavina korupcije i nepotizma, dok je jedna od ispitanica dodala: „Nemogućnost pronalaska posla u struci; i uz zaposlenje ne mogu samostalno živjeti i izdržavati djecu; općenito loša situacija u zemlji (ekonomska, politička, socijalna...)“.

Osim navedenog, ispitanici i ispitanice su istakli da su posao tražili u BiH po 4, 5, pa čak i 15 godina prvenstveno u struci, ali i mimo nje. Neki od ispitanika/ca navode kako imaju posao, ali smatraju da u inostranstvu mogu zaraditi mnogo više novca i živjeti znatno lagodnijim životom u odnosu na trenutno stanje. Ispitanici/e koji/e su iz sfere medicinskih nauka tvrde da su njihove kolege i poznanici prilično brzo našli posao u inostranstvu jer je

medicinska struka tražena, ali se i cijeni za razliku od BiH. Jedna od ispitanica navodi da: „Mogla bih reći da je proces traženja zaposlenja počeo pri završetku prvog studija - 2010. godine konkretnije. Uspijevala bih dobiti poslove na pola radnog vremena, bez prijave ili na minimalnu prijavu, na neto plaću od oko 500-800 KM. Dakle, aktivno sam tražila adekvatno zaposlenje više od pet godina. (Mujić i Zaimović Kurtović, 2017)

6. REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Od početka ovog rada fokus je bio na prikupljanju i analizi adekvatne literature koja se odnosila na prekarijat. Istraživalo se kakva je situacija Bosni i Hercegovini, na čemu je i bio fokus, a isto tako i na prekarijatu u cjelini. Kada je u pitanju ova tema u BiH, nema dovoljno empirijskih radova, stoga je cilj prikupiti adekvatne podatke za dalja istraživanja.

6.1 Istraživačka pitanja

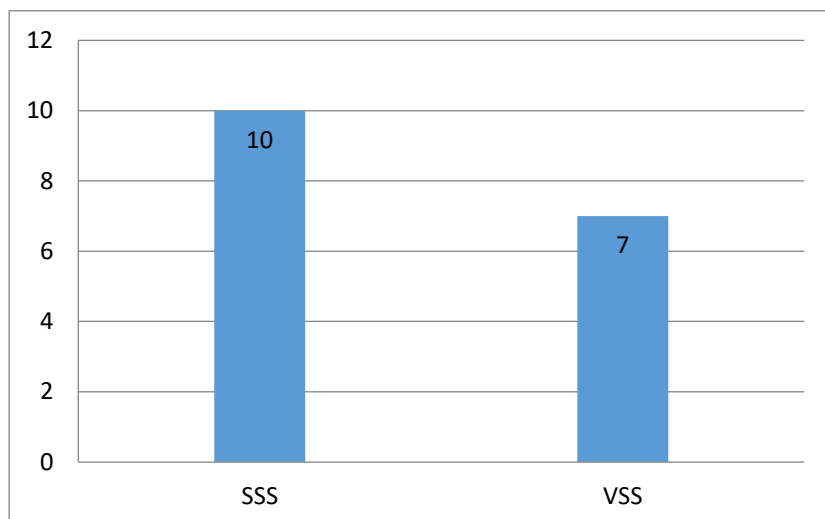
Urađen je polustrukturani intervju sa 17 ispitanika iz različitih dijelova Bosne i Hercegovine. Nije bio strogo strukturani intervju da ispitanici ne mogu da prošire temu, naprotiv upravo se htjelo dobiti to da ispitanici pričaju o toj temu.

Polustrukturani intervju je metoda istraživanja koja je koristi u društvenim znanostima. Ovakva vrsta intervju je otvorena, omogućuje stvaranje novih ideja i pitanja koja proizlaze iz odgovora ispitivačevog sugovornika. Ispitivač ima općeniti okvir tema koje treba istražiti, o svakoj temi ima par pitanja koja uvode sugovornika u temu razgovora. Bitno je da se mogu otkriti bogate opisne podatke o osobnim iskustvima sudionika. (Stanić, 2015)

6.1.1 Koji je Vaš nivo obrazovanja i da li je to imalo uticaja na pronalazak posla?

Jedno od prvih pitanja koje smo postavili sudionicima, nakon uvodnog dijela, bilo je vezano za njihov nivo obrazovanja. Pored toga zanimalo nas je da li je to imalo utjecaj na pronalazak posla.

Grafikon 6: Nivo obrazovanja ispitanika

Od ukupno 17 ispitanika, 10 osoba je završilo SSS (srednju stručnu spremu), dok je VSS (viša stručna sprema). Kada je u pitanju uticaj obrazovanja na pronalazak posla, interesantan je podatak da većini ispitanika nivo obrazovanja nije imao uticaj na pronalazak posla.

„Moj nivo obrazovanja je VSS, nije imalo uticaja na pronalazak posla jer trenutno ne radim posao u struci niti posao za koji treba VSS“.

Ispitanik 1/17

„Moj nivo obrazovanja je SSS tj. ekonomski tehničar, moja struka nema nikakve veze sa poslom koji radim“.

Ispitanik 5/17

„Trenutno sam diplomirala, a za poslove koje sam radila bilo je bitno samo da sam student i da sam učlanjena u studentsku zadrugu (servis), a za te poslove nisam bila prijavljena. Kod određenih poslodavaca bukvalno sam se morala kriti da nas ne vidi inspekcija“.

Ispitanik 9/17

„Ove godine sam diplomirala. Planirala sam upisat master studij, ali već se premišljam jer mislim da mi neće pomoći da nađem posao u svojoj struci. Trenutno radim na dnevnicu,

pokušala sam pronaći posao u struci, da uradim pripravnički, ali nažalost nisam uspjela u tome. Smatram da rijetko ko može naći tako lako posao u struci, za to u ovoj zemlji moraš biti pravi sretnik. Mislim da će mladi sve manje upisivati fakultete jer se, iskreno, u zadnje vrijeme više traže ti neki određeni zanati, i odlazi se u druge zemlje. Da se mogu vratiti u prošlost, isto bih uradila, završila srednju školu, kao što je medicinska, i otišla dalje“.

Ispitanik 11/17

„Moj nivo obrazovanja je VSS. Obrazovanje mi nije pomoglo za pronalazak posla kojim se bavim. Mogu reći da za posao koji radim nije potrebna ni SSS, a kamoli VSS. Zamislite kako izgleda kad Vam pločice radi osoba koja je završila menadžment. Međutim, mislim da je to normalno u BiH, u drugim zemljama to je nemoguće“.

Ispitanik 16/17

„Nivo obrazovanja je VSS. Završila sam Ekonomski fakultet, a nažalost radim u restoranu brze hrane. Mislim da u našoj državi nije bitan nivo obrazovanja, nego li imate kakvu štelu, što je jako žalosno. Imam malu platu, primorana sam ići obavljati i druge poslove kao što čišćenje lokala, kuća, branje malina. Na to smo spali da neko ko je se toliko školovao, mora obavljati ovakve poslove. Sutra kad djeca budu trebala ići na fakultet, trebam dobro da se zapitam da li da ih pošaljem, bolje da završe neki traženi zanat i ako je moguće da idu iz ove države, ovdje budućnosti nema“.

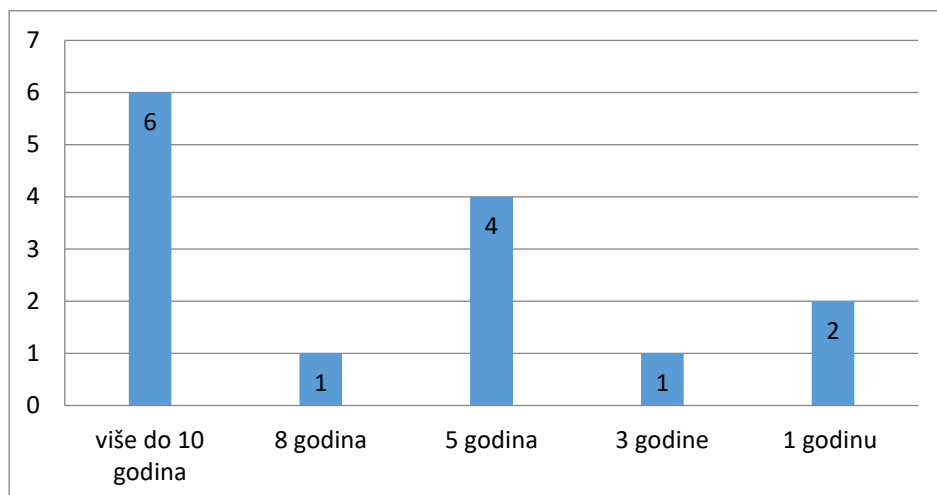
Ispitanik 17/17

6.1.2 Vremenski period obavljanja prekarne poslova

Dalje nas zanimalo da li je bh. stanovništvo primorano obavljati prekarne poslove na duži vremenski period. U grafikonu koji slijedi možemo vidjeti koliko dugo ispitanici obavljaju ovu vrstu poslova.

Grafikon 7: Vremenski period obavljenja prekarnih poslova

Ispitanici su bili u dobi od 18 do 50 godina. Pomalo poražavajuće jeste vidjeti da mladi koji imaju oko 25 godine i VSS, već 5 godina obavljaju prekarne poslove. Možda je još poražavajuće vidjeti da čovjek s 40 godina i završenom VSS nije nikad mogao pronaći posao u svojoj struci i da prekarne poslove obavlja duže od 10 godina, tačnije 14 godina. Od ukupno 17 ispitanika, 6 osoba obavlja duže od 10 godina prekarne poslove, jedna osoba radi te poslove već 8 godina, te 4 osobe po 5 godina, jedna osoba 3 godine i dvoje po jednu godinu.

Osobe koje obavljaju duže vremena prekarne poslove (duže od 10 godina) uglavnom su u dobi od 30-40 godina, dok ispitanici koji rade oko 5 godina su u dobi od 20 do 25 godina.

„Radim prekarne poslove duže od 10 godina. Mijenjao sam poslove, ali svaki je uglavnom bio sličan. Šta ću ne mogu naći posao u struci, moram zaraditi za porodicu.“

Ispitanik 2/17

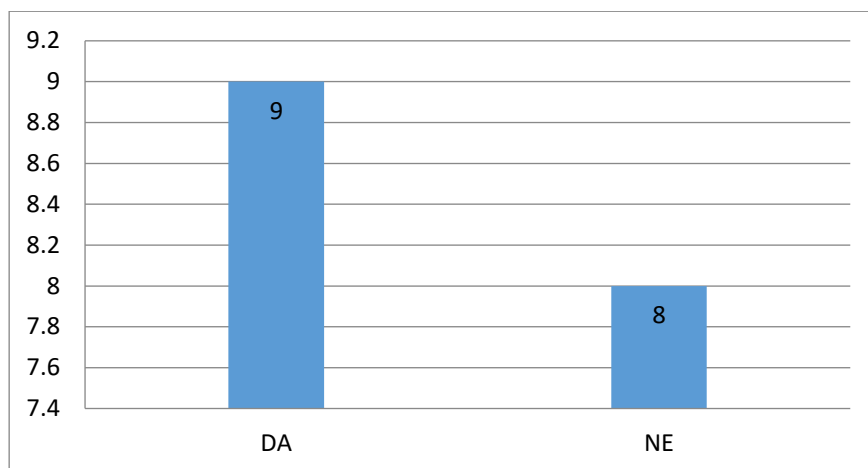
„Tek sam počela raditi ovakvu vrstu poslova. Pokušat ću pronaći posao u struci, do tad ću ostati obavljat ovaj posao.“

Ispitanik 9/17

6.1.3 . Da li ste primorani obavljati ovakvu vrstu posla?

Uglavnom smo upoznati sa problemom nezaposlenosti u BiH, te da je teško doći do posla u svojoj struci. Našim ispitanicima je upravo zato postavljeno pitanje da li su primorani obavljati ovakvu vrstu poslova.

Grafikon 8: Da li ste primorani obavljati ovakvu vrstu poslova?

Ono što me iznenadilo jeste da su odgovori podjeljeni tj. da su približni. Devet osoba je reklo da su primorani obavljati ovu vrstu poslova, dok je njih 8 odgovorilo da nisu primorani. Svakako da je dobro vidjeti da dosta osoba i nisu primorani na ovaj vid zarade.

„Da, primoran sam obavljate takvu vrstu poslova kako bih obezbjedio djeci uslove da mogu završiti škole, danas nije jednostavno obezbjediti sve uslove, iako oba roditelja rade“.

Ispitanik 3/17

„Nisam primoran, ali i nije da imam neki izbor“.

Ispitanik 8/17

„Nisam, ali zbog studija i moje želje i potrebe da pomognem roditeljima sam se odlučila na to“.

Ispitanik 11/17

„Da, primoran sam na tu opciju kako bi sebi obezbjedio uslove za život. Svakako da nije lako, teški su poslovi, ali ne mogu gledati da mi roditelji plaćaju sve, i oni također rade poslove koji su slabo plaćeni, tako da se mora raditi bukvalno da se preživi“.

Ispitanik 13/17

„Nisam primorana obavljati ovu vrstu poslova, ali želim da se u neku ruku osamostalim i krenem zarađivati sebi za života i da se učim sama zaraditi. Mislim da meni koja imam 20 godina, vrijeme je da se naučim raditi. Smatram da se ne treba stidjeti nikakvog poštenog posla, nego biti ponosan što si nešto zaradio svojim rukama. Znamo kakvo je stanje u bh. društvu, nekad smo sretni ako uspijemo naći i ovakvu vrstu poslova, mnogi se bore da nađu bar nešto kako bi zaradili sebi za hrane“.

Ispitanik 15/17

6.1.4 Da li Vam se dešava da Vam plata kasni, da ne znate da li ćete sutra doći na posao i koliko će trajati Vaše radno vrijeme?

Služeći se različitim podacima prikupljenim iz raznih baza podataka, kada se opisuju prekarni poslovi uglavnom se veže tvrdnja da plate kasne, da ne znaju da li će doći na posao i koliko će trajati njihovo radno vrijeme. Ispitanici su to uglavnom potvrdili. Većina ne zna kad će dobiti platu, koliko dugo će ostati na poslu. Nekoliko ispitanika nam je tokom odgovora reklo da nemaju čak ni ono osnovno potrebno za posao. Obavljaju neke teže poslove i za to nemaju adekvatnu opremu.

„Da, dešavalo se više puta, međutim mogu reći da je to u našoj državi svakodnevnica. Znalo se dešavati da dođem na posao i šef mi kaže da poslije smjene moram prijeći u drugi objekat raditi drugu smjenu“.

Ispitanik 2/17

„Dešavalo se, skoro svaka plata kasni. Dogovoreno je da radim 9 sati, ali više puta sam morao ostati duže raditi. Nažalost, ne mogu se žaliti jer se bojim da ću ostati i bez ovog posla, bojim se za svoju minimalnu egzistenciju“.

Ispitanik 7/17

„Plata ne kasni, ali se dešava da ostanem duže na poslu. Problem je što je dogovoreno da se plaća ako se ostane duže na poslu, ali iskreno to nije baš uvijek tako, zapravo u 90% slučajeva nije tako. Trenutnim poslom nisam zadovoljan jer ne vidim baš perspektivu za napredovanje niti za stalno zaposlenje, ali novac mi je potreban“.

Ispitanik 8/17

„Obavljajući ovu vrstu poslova, rijetko kome se dešava da mu plata ne kasni. Radim ove poslove duže od 10 godina, kada saberem sve, ne znam da sam 10 puta dobio platu 1. u mjesecu kako ide, kako je dogovor. Da ne pričam o radnom vremenu, ja ga bukvano nemam. Radim od kad svane pa sve do mraka, tako da ljeti znam da radim i više od 12 sati.“

Ispitank 13/17

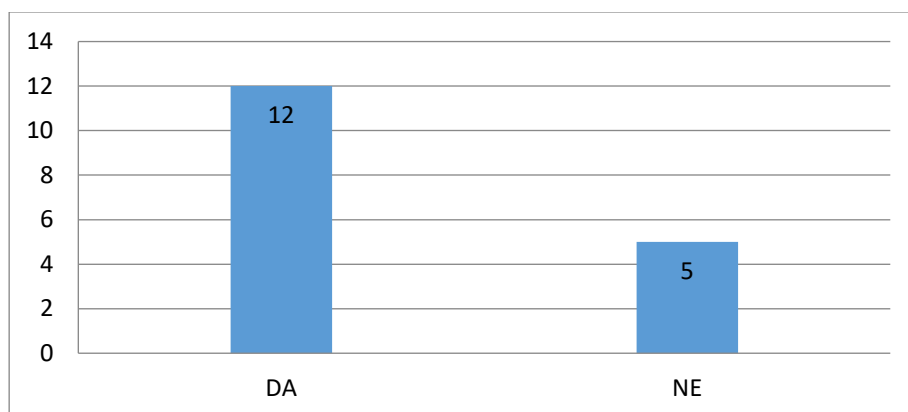
„Na prošlom poslu dešavalo se da plata kasni, zbog čega sam i promjenio posao. I sad radim sezonske poslove, nisam prijavljen, ali plata bude na vrijeme. Svaki put kada ostajem duže na poslu to se plati. Često ne znam koliko dugo ću ostati na poslu niti kada ću doći, ali već sam naveo za to bar budem plaćen, tako da i nije veliki problem. Na prošlom poslu nisam imao tih uvijeta. Zato kažem nekad nije problem ni više raditi, ali kad neko vidi i cijeni tvoj rad“.

Ispitanik 16/17

6.1.5 Prekarni poslovi i nesigurnost

Glavna karakteristika prekarijata jeste nesigurnost. Upravo takvi poslovi za sobom ne vuku nijednu sigurnu karakteristiku. Kao što vidimo po prethodnim odgovorima često se ne zna kada će plata, koliko će trajati radno vrijeme niti da li će sutra otići na posao. Istog su mišljenja i naši ispitanici.

Grafikon 9: *Znamo da prekarni poslovi sa sobom nose nesigurnost, da li je to slučaj i kod Vas?*

„Naravno da jeste. Nikad ne znam do kad ću raditi. Može me sutra nazvat šef i reći da neću više raditi. Ne mogu podići kredit da završim kuću jer ne znam da li ću ga imat s čim vraćati, puno je nesigurnosti u ovakvim poslovima.“

Ispitanik 1/17

„Da, jeste. Nemamo nikakve ugovore koji nas mogu zaštititi. Sutra da mi šta bude na poslu, nikakvu pomoć nemam, nisam osiguran. Isto tako niko od direktora ne bi pomogao mojoj porodici. Često sjedim i razmišljam o tome kako se treba buniti protiv ovakvog stanja, onda shvatim da nema ko da se bori, mnogi ljudi imaju kući porodice koji nemaju nikakva druga pimanja nego to što im donesemo mi s posla, tako da je tu veliki strah da ostanemo i bez ovo malo“.

Ispitanik 3/17

Kako da nije. Smatram da niko ne bi radio ovakve poslove da ne mora. Od male plate do nesigurnosti, ne znaš šta je gore. Trebam sina školovati, slati na fakultet, a ne znam da li ću moći. Ne mogu mu obećati sigurno da ću uvijek imati prvog u mjesecu da mu pošaljem novac. To je jako žalosno kad vidimo u drugim zemljama kako je. Gdje škole plaćaju djeci što studiraju, prakse su im plaćenije nego meni koja radim svaki dan i to ne baš lagan posao, ali šta bi osuđeni smo na ovakav život, valjda i nama nekad bude bolje, a ja se nadam da ću izmoći još koju godinu“.

Ispitanik 9/17

„Kod mene nema tog osjećaja nesigurnosti. Iako nisam prijavljen, smatram da neće još uskoro doći vrijeme da će šef reći da ne dolazim na posao. Razlog tome jeste da u gradu u kojem živim, majstori su otišli, u gradu bukvalno imam ja i još jedan ili dva čovjeka da znaju obavljati ovakve poslove. Takvo stanje nije samo u mom gradu, tako je u kantonu i mi obavljamo sve te poslove. Firma za koju radim već 14 godina nikad nije imala primjedbi na moj rad, a i dobro se slažemo. A građevinskih poslova uvijek će da bude, samo da je zdravlja i kako mi majstori kažemo samo da nam ne puknu leđa“.

Ispitanik 12/17

„Kod mene nije ta situacija. Kao što sam navela nisam ni primorana obavljati ovakvu vrstu poslova, to radim radi sebe. Možda kod mene i nije takvo stanje jer imam roditelje iza sebe koji rade i koji bi mi uvijek pomogli. Roditelji finansiraju moje životne troškove. Ali mislim da osobe koje nemaju druge prihode, žive jako nesiguran život, nisu u mogućnosti razmišljati o budućnosti jer ne znaju šta ih čeka sutra“.

Ispitanik 15/17

6.1.6 Da li smatrate da radna nesigurnost utiče na boravak s roditeljima, sklapanje braka te roditeljstvo?

Svi ispitanici su se složili s tom konstatacijom da radna nesigurnost utiče na boravak s roditeljima, sklapanje braka te roditeljstvo.

„Glavni razlog zašto živim i dalje sa roditeljima jeste što nemam dovoljna i sigurna primanja da se mogu odseliti. Moja primanja nisu dovoljno velika da mogu da priuštim sebi sve uslove za samostalan život. Mislim da većina mladih zato i ne odlazi od roditelja. Kada je u pitanju sklapanje braka i roditeljstva. Danas je sve već podignuto na jedan veći nivo, mnogi ne žele brak ako nemaju stan, ako oba partnera nemaju poslove. Za roditeljstvo da ne govorim, ali realno gledajući za dijete je potrebno dosta novca, a s ovakvim primanjima ne znamo da li možem sve obezbijediti“.

Ispitanik 5/17

„Da, slažem se s tom konstatacijom da radna nesigurnost ima uticaja. Trenutno živim s roditeljima i ne planiram se odseliti bar dok ne bude vrijeme za brak, a i to je upitno jer vidimo kakvo je stanje s pandemijom Covid-19. Mislim da je lakše s roditeljima živjeti zbog finansija, ali svakako da je ljepše odvojiti se i imati svoj mir. Danas se mnogi teško odluče za djecu, kako zbog finansija tako i zbog svega ostalog. Mislim da mnogi razmišljaju o budućnosti, da li će moći sve obezbijediti, da li otići van zemlje, mnoge su tu nedoumice“.

Ispitanik 4/17

„Živjela sam s roditeljima do 27 godine kada sam se i udala. Kada sam se udala otišla sam u zajednicu. Muž je tad radio u vojsci, a ja određene poslove na dnevnicu. Morali smo živjeti u zajednici, to je tad bilo i normalno. Danas živim sama s mužem i djecom. Djeca su već odrasla, ali kada dođe vrijeme za brak, tražit ću da se odsele. Novo je vrijeme nije više kao prije. Danas mladi ne gledaju isto na život kao i mi, zato je bolje da se osamostale“.

Ispitanik 9/17

„Naravno da je tako. Radna nesigurnost utiče na mnoge sfere čovjekovog života“.

Ispitanik 11/17

„Svakako da utiče. Posebno na novije generacije koje teško dolaze do zaposlenja. Ja imam preko 40 godina i također mi je trebalo dugo vremena da se odselim od roditelja. Trebalo mi

je oko 10 godina da završim kuću i da se odselim sa tad već ženom i djecom. Imam dvoje djece, ali mogu da Vam kažem da je trebalo dosta novca i napora za odgajanje djece još se mora raditi i kuća. Ko god može bolje je odseliti se, imaš svoj mir, ali svakako da razumijem one koji žive u zajednici i sam sam bio takav“.

Ispitanik 14/17

6.1.7 Da Vam se ponudi bolje plaćen i sigurniji posao u inostranstvu da li biste napustili?

„Da mi se pruži bilo kakva mogućnost da odem iz BiH uradio bih to. Realno gledajući, ovdje nema budućnosti ni za mene, niti za moju porodicu. Žena završava vanredno srednju medicinsku školu, pa ćemo gledati da idemo u Njemačku. Mislim da trebamo gledati budućnost, starost, ja neću moći raditi kada budem imao 60-70 godina, a nastavim li raditi ovakve poslove, mirovinu neću zaraditi. Ali svakako da bih se vratio u BiH kada zaradim mirovinu“.

Ispitanik 6/17

„Mislim da bih trebala dobro da razmislim da li bih otišla. Već imam godina, ne znam da li bih uspjela snaći se, jezik naučiti. Ali zato mladima preporučujem ako mogu neka idu. Svojoj djeci rado ću pomoći da idu. Ne trebaju da se pate kao ja po cijeli dan za 500-600 KM. U drugim zemljama te makar postuje i cijene za tvoj trud“.

Ispitanik 9/17

„Da, napustila bih zemlju ako bi se pružila prilika. Mislim da je sve veći broj mladih koji odlaze, a razlog jeste nezaposlenost, težnja za boljim sutra. Smatram da mnogi ne mogu da se zadovolje kvalitetom života ovdje. Teško se dolazi do egzistencijalnih prava, postoji mnogo nepravde. Politika se nimalo ne bavim problemom zašto mladi odlaze iz BiH. Tako nešto mi nije nimalo shvatljivo. Ne mogu da razumijem takvo stanje, zemlja ostaje bez stanovnika kako mladih tako u zadnje vrijeme vidimo povećan odlazak i starijih osoba. Ja koja sam završila

fakultet, moram obavljati prekarne poslove i ako uskoro ne bude nikakvog pomaka, sigurno da ću tražiti kakav posao izvan zemlje“.

Ispitanik 10/17

„U ovim godinama, ne znam da li bih se odlučio na odlazak. Morao bih dobro da razmislim o tome. Smatram da je to velik korak za mene. Ne gleda svako isto na to, tako da je ta tema i to pitanje posebno za svakoga. Po mom mišljenju, mislim da je to više za mlađu populaciju. Naravno, ja to podržavam. Kad neko nema druge opcije, naravno da će tražiti bolje. A gledajući ekonomsko i političko stanje u BiH, takvih slučajeva će sve više da bude“.

Ispitanik 12/17

„Naravno da bih otišao. Danas većina mladih, kao ja, odlaze u potragu za boljim i kvalitetnijim životom. Živimo u zemlji gdje su mito i korupcija svakodnevnica, nešto sasvim normalno. Evo ja, završio sam fakultet, radim poslove na dnevnicu. Tražio sam makar pripravnički u struci i na kraju, ništa. Na svaki konkurs koji sam predao papire već se znalo ko će proći. Nažalost ja nemam novca da platim, a ovdje teško drugačije možeš doći do posla“.

Ispitanik 14/17

7. ANALIZA PODATAKA

Iz prethodnog teksta i odgovora naših ispitanika, primjećujemo da sve veći broj stanovnika Bosne i Hercegovine obavljaju prekarne poslove. Kao što sam navela u tekstu, Analiza klasne strukture u BiH izdala je podatke da prekarijat čini oko 1,2 miliona stanovnika ili 66% od ukupnog broja radne snage. Mislim da su ovo poražavajući podaci.

Od 17 ispitanika u intervjuu, 10 osoba ima završenu višu stručnu spremu (VSS). Nažalost, sve je veći broj osoba s VSS koji obavljaju prekarne poslove. Svi ispitanici su odgovorili da nivo obrazovanja nije imao nikakve veze s pronalaskom posla.

Kada je u pitanju „*vremenski period obavljanja prekarnih poslova*“. Postoje ispitanici koji su radili samo jednu godinu, tri, pet, osam i većina je rekla da rade prekarne poslove duže od deset godina te da nisu mogli nikada naći posao u struci. Ovakvih slučajeva u našoj državi je sve više.

Na pitanje „da li su primorani obavljati ovakvu vrstu poslova“, ispitanici su varirali. Bilo je onih koji su potvrdili ovu konstataciju, ali i oni koji nisu primorani. Svakako je ohrabrujuće vidjeti da postoje osobe koje obavljaju te poslove, ali da nisu primorani, kao npr. neke osobe koje su odgovorile da to rade kako bi se osamostalili i pomogli roditeljima. Ali nažalost ima i onih kojima je to jedina zarada.

Pitanje koje je navelo ispitanike možemo reći „na priču“ jeste „Da li Vam se dešava da Vam kasni plata, da ne znate da li ćete sutra doći na posao i koliko će trajati Vaše radno vrijeme?“

Ispitanici su uglavnom govorili da se dešava da im plata kasni, da često ne znaju koje je njihovo radno vrijeme i da znaju iz jedne smjene prijeći odmah u drugu. Neki su naveli da ne znaju da su 10 puta dobili redovne plate u dobi od 10 godina. Problem su naveli što im rijetko kad plaćaju duže ostajanje na poslu.

Prekarni poslovi sa sobom nose velik postotak nesigurnosti. Tako su se izjasnili i naši ispitanici. Mnogi ne mogu krenuti obavljati neke druge stvari jer ne znaju da li će sutra ostati bez posla. Neki od naših ispitanika nisu u mogućnosti uzeti kredit kako bi završili kuću, jer ne znaju da li će sutra ostati bez posla. Ima i onih koji ne znaju da li će moći dijete poslati na fakultet. Prekarijat sa svojom nesigurnosti utiče na mnoge sfere čovjekova života.

Također, svi se slažu da radna nesigurnost utiče na boravak s roditeljima, sklapanje braka te roditeljstvo. Danas se mnogi mladi odlučuju na život s roditeljima zbog ekonomske nestabilnosti. Roditelji pomažu plaćajući račune, čuvajući djecu i slično. Životni standardi su

se promjenili. Mnogi mladi više gledaju da grade karijeru, pa tek onda dolazi do braka i roditeljstva. Mnogi ispitanici su se složili da je danas teško plaćati svoje životne potrebe, a kamoli za dijete zato se mnogi teško odlučuju na roditeljstvo. Radna nesigurnost, odlazak mladih, svakako da utiču na smanjenu stopu nataliteta u BiH.

Pitanje na koje su naši ispitanici najviše imali volje da pričaju jeste „Da Vam se ponudi bolje plaćen i sigurniji posao u inostranstvu da li biste napustili?“ znamo da je ovo tabu tema u našoj državi. Svakodnevno čujemo da veliki broj stanovnika odlazi, da druge države traže određena zanimanja. Naši ispitanici uglavnom bi napustili BiH da im se ponudi bolji posao. Postoje i oni koji bi morali da razmisle o tome, ali preporučuju mlađim generacijama da idu.

Na kraju kada vidimo odgovore naših ispitanika, možemo da zaključimo da stanje radnika u BiH nije na zavidnom nivou. Mnogi radnici nemaju druge alternative nego obavljati ovakvu vrstu poslova. Problem nastaje kada se pravila ne poštuju. Mnogima plate kasne, nemaju određeno radno vrijeme. Život im je nesiguran te mnogima zbog takvog stanja i dalje moraju da žive u zajednici. Ako se stanje u državi ne popravi sigurno da će postati zemlja staraca, jer mladi ne žele živjeti ovdje radeći ili ne radeći svakakve poslove. I ono što nam je je jedan ispitanik zanimljivo rekao „odlazim iz države da bi političari imali više prostora“.

7.1 Intervju

Za kraj smo zamolili doc. dr. Sarinu Bakić, profesoricu na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Sarajevu, da nam da svoj komentar na situaciju kada je riječ o prekarijatu u Bosni i Hercegovini.

Profesoricu smo pitali da li smatra da je sve više prekarnih radnika u BiH i da li ti radnici imaju ikakvu zaštitu ?

„Naravno da se takvi poslovi obavljavaju. Šta više cijela naša situacija kada su u pitanju poslovi jeste prekarijatska. Ništa nije sigurno. Radnici nisu zaštićeni niti im se omogućava da imaju stalno zaposlenje. Cjelokupna situacija u našem društvu jeste nesigurna te stoga u domenu radništva ona se samo pogoršava naročito kada smo zakoračili u pandemiju covid 19. Radnici koji su dobili otkaze nisu ni na koji način zaštićeni. Također imate primjer gdje je radnicima firme Poslovnost onemogućen ulazak na posao jer je lokalni biznismen zakupio dio

zemljišta i zgradu pored koje radnici moraju proći. Niko nije stao u zaštitu tih radnika. Firma ima problema sa radom. Gubi poslove i u riziku je da propadne“ kaže Bakić.

„Skoro svi poslovi se obavljaju tako. Čak i u firmama, a ne samo recimo ugostiteljstvo ili gradjevina, ljudi dobijaju ugovore na određeno vrijeme. Situacija globalno je slična no ona je ovdje začinjena primitivizmom o korupcijom. Radnici moraju konačno da ustanu i traže svoja prava. Njihov niti glas sindikata se vrlo slabo cuje. Mora se vršiti pritisak ne samo na poslodavce već i na cjelokupni sistem“ zaključuje Bakić.

Na pitanje šta misli zašto društvo dozvoljava ovakvo stanje Bakić dodaje *„Ljudi se isključivo brinu za svoju minimalnu egzistenciju te stoga ne traže svoja prava jer se plaše da će izgubiti minimalno što imaju. Naše društvo je zatvoreno i društvo u krizi. Bez povjerenja u institucije i siste. Imate ugovore o djelu na vrlo malo određeno vrijeme i u firmama koje su dobrostojeće. Sve to ne pruža sigurnost ljudima koji rade“.*

Profesorica nam je spomenula ugovor o djelu. Donosimo podatke o tome šta je zapravo ugovor o djelu.

Kod ugovora o djelu radi se o potpisivanju ugovora radi obavljanja konkretnog posla, npr. po ugovoru o djelu možete angažovati čistačicu da vam nešto očisti, majstora da vam nešto popravi, možete angažovati nekoga da vam okreči poslovni prostor i sl. Na primjer, trebate znati da ukoliko se bavite ugostiteljskom ili trgovačkom djelatnošću i imate potrebu za radnicima na kraći vremenski period npr. zbog održavanja sajмова, potrebe za dodatnim konobarima za vikend itd., onda je u takvim slučajevima stav radne inspekcije vrlo jasan – radi se o poslovima za koje se ne može potpisati ugovor o djelu, jer se očito radi o poslovima koji se rade po uputi poslodavca i sa resursima poslodavca.

“Matematika” u osnovi zavisi od toga kako je ugovorena naknada. Može biti u bruto ili u neto iznosu.

Ako je ugovorena u bruto iznosu, tada se na teret primaoca (angažovanog fizičkog lica) plaćaju doprinosi za zdravstvenoosiguranje 4% i porez na dohodak 10%, što znači da će to fizičko lice dobiti manji iznos od ugovorenog (bruto) iznosa.

Sa druge strane (što je češći, pa i logičniji način ugovaranja), može se regulisati naknada kao neto iznos, tj. ugovori se iznos koji će se isplatiti na tekući račun angažovanog fizičkog lica. Tada svi doprinosi, porez na dohodak i naknade praktično “padaju” na teret isplatioca.

Primjer:

Ugovoren je bruto iznos naknade po Ugovoru o djelu 2.000,00 KM.

1. Bruto iznos – 2.000,00 KM
2. Priznati rashodi (1x 20%) – 400,00 KM
3. Osnovica za obračun (1 – 2) – 1.600,00 KM
4. Doprinosi PIO (3 x 6%) – 96,00 KM
5. Doprinosi zdravstveno osig. (3 x 4%) – 64,00 KM
6. Osnovica za obračun poreza (3 – 5) – 1.536,00 KM
7. Porez na dohodak (6 x 10%) – 153,60 KM
8. Iznos za uplatu (1 – 5 – 7) – 1.782,40 KM

Iz navedenog primjera možemo vidjeti da se bruto iznos naknade sastoji od iznosa za isplatu, poreza na dohodak i doprinosa za zdravstveno osiguranje (4%), bez doprinosa za PIO/MIO (6%). (<https://chronos.ba/ugovor-o-djelu-kada-kako-koliko-poreza-i-dr-pitanja/>).

8. ZAKLJUČAK

Prekarijat je u 21. stoljeću svakodnevna pojava. Prekarijat podrazumijeva rad na crno, sezonske poslove, potplaćenost, rad na dnevnicu i uglavnom ga karakterizira nesigurnost. Analiza klasne strukture u Bosni i Hercegovini izdala je podatke da prekarijat čini oko 1,2 miliona stanovnika ili 66% od ukupnog broja radne snage. Žene čine najveći udio prekarnog rada, nažalost danas zbog majčinstva teško dolaze do poslova ili čak moraju da odlažu majčinstvo zbog posla. Nakon njih su migranti koji su primorani prihvatati bilo kakve poslove.

Mladi u BiH posebno su ranjiva kategorija. Oni su primorani obavljati razne prekarne poslove, jer teško dolaze do poslova za koje su obrazovani. Dodatni problem ogleda se u tome što je za skoro svaki posao potrebna „veza“.

BiH je potpisala brojne ugovore u kojima štiti radnike, međutim u praksi se tih pravila ne pridržavaju svi poslodavci. Mi smo društvo u kojem se rijetko ko bori, rijetko ko smije da istupi i bori se za svoja prava. Mnogi se boje da će šef, što je u najgorem slučaju istina, reći „idi ima ko hoće raditi“. S pandemijom Covid-19, mnogi radnici su dobili otkaze, a pri čemu ih niko nije zaštitio. I bez aktuelne krize, radničko siromaštvo u BiH prepoznato je kao rastući problem.

Važno je istaknuti da su potvrđene hipoteze. Naime, prekarni radnici nisu u mogućnosti zadovoljiti osnovne životne potrebe. Na temelju provedenog intervjua, dolazi se do zaključka da su mnogi primorani obavljati prekarne poslove i preko deset godina. Prekarni poslovi sa sobom nose veliki udio nesigurnosti što i jeste jedna od glavnih odlika prekarijata. Mnogima se dešavalo da plata kasni, ne znaju da li će sutra doći na posao i koliko će trajati njihovo radno vrijeme. Shodno tome, mnogi se teško odlučuju na samostalan život, te sklapanje braka i roditeljstvo. Tako dolazimo do potvrde kako generalne tako i pomoćnih hipoteza.

Prekarijat može da ima brojne posljedice na individuu. Često dolazi do psiholoških posljedica koji sa sobom nose depresivnost, anksioznost, napetost, nezadovoljstvo životom, sniženo samopoštovanje i slično. Međutim, problem prekarnosti ne pogađa samo pojedinca nego i obitelj. Problem u obitelji javlja se posebno ako su prekarni poslovi jedini izvor primanja. Dolazi do nemogućnosti ispunjavanja određenih potreba, što može dovesti i do nasilja ne samo u okviru obitelji, već i izvan nje.

Loša ekonomska situacija u BiH, između ostalog uzrokuje migracije iz BiH. Visok postotak radno sposobnog stanovništva je razočaran zbog nemogućnosti pronalaska adekvatnog posla.

Potrebna je politička stabilizacija, ekonomski rast te viša efikasnost institucija, a do tada ostaje otvoreno pitanje „otići ili ostati u BiH?“

LITERATURA

Knjige:

1. Dedić Sead i Gradašćević-Sijerčić Jasminka 2000, *Temelji međunarodnog radnog prava*, Pravni centar FOD BiH, Sarajevo.
2. Dedić Sead i Gradašćević-Sijerčić Jasminka 2003, *Radno pravo*, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo.
3. Đurić Kuzmanović et al. 2019, *Rod i ekonomija*, Sarajevski otvoreni centar, Sarajevo.
4. Hasanović, Amira 2016, *Prekarijat*, Feministička čitanja društvenog fenomena, Sarajevski otvoreni centar, Sarajevo.
5. Kukić, Slavo 2004, *Sociologija – teorija društvene strukture*, Sarajevo publishing, Sarajevo.
6. Kulić, Mišo 2016, *Filozofija i neliberalne konsekvence stvaranja prekarnog rada i kulture*, Theoria časopis za filozofiju, Sarajevo.
7. Mihailović, Srećko 2015, *Od novinara do nadničara. Prekarizacija rada i života*, Fondacija za otvoreno društvo, Beograd.
8. Miljković, Đorđe 1975, *Politička enciklopedija*, Savremena administracija, Beograd.
9. Mujić Medina i Zaimović Kurtović Lajla 2017, *Masovni odlazak mladih iz BiH: potraga za poslom ili bijeg od stvarnosti*, Centar za izborne studije, Sarajevo.
10. Peračković, Krešimir 2010, *(Za)što raditi u predindustrijskom društvu?*, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb.
11. Standing, Guy 2011, *The Precariat. The New Dangerous Class*. Bloomsbury Academic. London.
12. Stanić, Marijana 2015, *Priručnik za strukturani i polustrukturani intervju*, Ekonomski fakultet Sveučilište u Rijeci, Rijeka.
13. Šestak, Martina 2018, *Utjecaj nezaposlenosti i radne nesigurnosti na produženo stanovanje s roditeljima s posebnim osvrtom na odgodu braka i roditeljstva*, Diplomski rad, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.
14. Turčilo et al. 2019, *Studija o mladima Bosna i Hercegovina 2018/2019*, FES, Sarajevo.
15. Vujević, Miroslav 2002, *Uvođenje u znanstveni rad u području društvenih znanosti*, Školska knjiga, Zagreb.

16. Žiga Jusuf i Đozić Adib 2013, *Sociologija*, Off-Set, Tuzla.

17. Žiga et al. 2015, *Studija o mladima u Bosni i Hercegovini*, FES, Sarajevo.

Časopisi:

1. Bašić, Sanela 2013, *O društvenim posljedicama globalne transformacije, prekarizata i "politikama raja*, Sarajevski žurnal za društvena pitanja, izdanje 2, Fakultet političkih nauka Univerzitet u Sarajevu, Sarajevo
2. Mujkić, Asim 2018, *Tri pitanja o bosanskom stanju*, Časopis za društvena pitanja, Univerzitet u Sarajevu, Sarajevo

Radovi:

1. Knezović, Tana 2004, *Financijske brige, psihološka deprivacija i intenzitet traženja posla kod nezaposlenih u Hrvatskoj*, Diplomski rad, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.
2. Starčević, Morana 2013, *Prekarni rad i nemogućnost prekarne klase*, Magistarski rad, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.
3. Zgaljardić, Antonija 2016, *Vrijeme (ni)je novac: zamka prekarnosti*, Diplomski rad, Filozofski fakultet u Rijeci, Rijeka.
4. Županić, Katarina 2016, *Mogući oblici rada van ugovora o radu*, Diplomski rad, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Pula.

Internetski izvori:

1. Agencija za rad i zapošljavanje: *Pregled stanja tržišta rada na dan 31. marta 2020. godine* (dostupno na <http://www.arz.gov.ba/statistika/mjesečni/default.aspx?id=4636&langTag=bs-BA>, datum pristupa: 05.04.2020)
2. Al Jazeera Balkans: *Kako se dijele nedaće krize u Bosni i Hercegovini* (dostupno na: <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/kako-se-dije-le-nedace-krize-u-bosni-i-hercegovini>, datum pristupa: 2.7.2020)
3. Bilten regionalni portal: *Nesigurnost na radu u BiH* (dostupno na: <https://www.bilten.org/?p=4505>, datum pristupa: 17.07.2020)

4. Chronos: *Ugovor o djelu: kada, kako, koliko poreza i dr. pitanja...* (dostupno na: <https://chronos.ba/ugovor-o-djelu-kada-kako-koliko-poreza-i-dr-pitanja/>, datum pristupa: 09.09.2020)
5. Definicije zajedničkih ESF pokazatelja (dostupno na: http://www.esf.hr/wordpress/wp-content/uploads/2015/02/Prilog-4_Definicije-ZP-IZM-i-ESF.pdf, datum pristupa: 14.08.2020)
6. Dijalog za budućnost: Glasovi mladih istraživanje o mladima u BiH (dostupno na: <https://www.unicef.org/bih/media/856/file>, datum pristupa: 11.05.2020)
7. Faktor: *Radnici Poslovnosti došli u krug firme s porodicama: Uklonite barikadu, dajte nam da radimo* (dostupno: 09.09.2020)
8. Hrvatska enciklopedija (dostupno na <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=51522>, datum pristupa: 06.04.2020)
9. Impuls: *Prekarijat u BIH: Mi ništa osim 20 maraka nemamo da izgubimo* (dostupno na: <https://impulsportal.net/index.php/kolumne/drustvo/11949-prekarijat-u-bih-minista-osim-20-maraka-nemamo-da-izgubimo>, datum pristupa: 16.07.2020)
10. Kantonalna uprava za inspekcijske poslove (dostupno na: <https://www.zdk.ba/kantonalna-uprava-za-inspekcijske-poslove/>, datum pristupa: 09.09.2020)
11. Klix.ba: *Protest radnika agencije Poslovnost u Sarajevu: Načelnik je trebao zabraniti postavljanje barijera* (dostupno na: <https://www.klix.ba/vijesti/bih/protest-radnika-agencije-poslovnost-u-sarajevu-nacelnik-je-trebao-zabraniti-postavljanje-barijera/200916063>, datum pristupa: 07.10.2020)
12. Leksikografski zavod Miroslav Krleža (dostupno na: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=51522>, datum pristupa: 16.07.2020)
13. Mudre misli: *Rad* (dostupno na: <https://mudremisli.net/rad-citati/>, datum pristupa: 15.05.2020)
14. Opća deklaracija o ljudskim pravima (dostupno na: http://www.mvep.hr/custompages/static/hrv/files/081210_deklaracija_ljudska_prava.pdf, datum pristupa: 07.10.2020)
15. Posao (dostupno na: <http://citati-izreke.net/Posao.html>, datum pristupa: 20.04.2020)
16. Prava radnicima sada: *Okrugli stol u Goraždu: Kršenje radničkih prava i radnički aktivizam* (dostupno na: <https://radnici.ba/okrugli-stol-u-gorazdu-krsenja-radnickih-prava-i-radnicki-aktivizam/>, datum pristupa: 05.04.2020)
17. Preporod: Bosanski prekarijat neizvjesnost oko nas raste (dostupno na: <https://www.preporod.com/index.php/misljenja/item/3848-bosanski-prekarijat-neizvjesnost-oko-nas-raste>, datum pristupa: 05.04.2020)

18. Program ujedinjenih naroda za razvoj: *Siromaštvo, nezaposlenost, i socijalna isključenost* (dostupno na: https://issuu.com/undphr/docs/siromastvo_nezaposlenost_i_socijal, datum pristupa: 15.08.2020)
19. Psihološki aspekti nezaposlenosti: *Socijalne posljedice nezaposlenosti* (dostupno na: <http://mjesec.ffzg.hr/nezaposlenost/3.3.html>, datum pristupa: 15.08.2020)
20. Psihološki aspekt nezaposlenosti: *Psihološke posljedice nezaposlenosti i posredujući faktori* (dostupno na: <http://mjesec.ffzg.hr/nezaposlenost/3.1.html>, datum pristupa: 15.08.2020)
21. Radio Slobodna Evropa: *Za šest godina BiH napustilo više od pola miliona ljudi* (dostupno na: <https://www.slobodnaevropa.org/a/odlasci-iz-bih/30142260.html>, datum pristupa: 17.07.2020)
22. Radio Slobodna Evropa: *Kako sam radila 'na crno': 'Hoćeš-nećeš, uvijek ima neko drugi'* (dostupno na: <https://www.slobodnaevropa.org/a/rad-na-crno-bih/30259732.html>, datum pristupa: 08.09.2020)
23. Radio Slobodna Evropa: *Radnici bez prava: Lakoća davanja otkaza u BiH* (dostupno na: <https://www.slobodnaevropa.org/a/radnici-bez-prava-lakoca-davanja-otkaza-u-bih/26968170.html>, datum pristupa: 08.09.2020)
24. Radio Slobodna Evropa: *Radništvo u BiH: Maratonski rad uz minimalac i bez godišnjeg odmora* (dostupno na: <https://www.slobodnaevropa.org/a/radnistvo-u-bih-maratonski-rad-uz-minimalac-i-bez-godisnjeg-odmora/27294926.html>, datum pristupa: 08.09.2020)
25. Radnici u BiH bez posla i prava „zbog korona virusa“ (dostupno na: <https://www.dw.com/bs/radnici-u-bih-bez-posla-i-prava-zbog-korona-virusa/a-53182831>, datum pristupa: 25.09.2020)
26. Zemlja staraca i sirotinje (dostupno na: <https://www.dw.com/hr/zemlja-staraca-i-sirotinje/a-48614561>, datum pristupa: 17.07.2020)

POPIS GRAFIKONA

Grafikon 1. *Zaposlenost i nezaposlenost ekonomski aktivnih mladih (14-29 godina)*

Grafikon 2. *Nezaposlenost mladih bazirana na samopercepciji, prema važnijim sociodemografskim obilježjima*

Grafikon 3. *Zaposlenje unutar svoje struke*

Grafikon 4. *Razlozi za zajednički život mladih sa roditeljima*

Grafikon 5. *Razlozi zbog kojih biste napustili BiH?*

Grafikon 6: *Nivo obrazovanja ispitanika*

Grafikon 7: *Vremenski period obavljanja prekarnih poslova*

Grafikon 8: *Da li ste primorani obavljati ovakvu vrstu poslova?*

Grafikon 9: *Znamo da prekarni poslovi sa sobom nose nesigurnost, da li je to slučaj i kod Vas?*

POPIS TABELA

Tabela 1. *Osnovne karakteristike stanovništva prema aktivnosti i spolu, BiH*

Tabela 2. *Nezaposleni prema trajanju nezaposlenosti i spolu, BiH*

Tabela 3. *Zaposleni prema skupinama područja djelatnosti i spolu, BiH*

Tabela 4: *Zaposleni prema statusu u zaposlenosti i spolu, BiH*

POPIS SLIKA

Slika 1. *Kvalifikaciona struktura registrovane nezaposlenosti u BiH 30.06.2020*

Slika 2. *Jedan u nizu protesta radnika u Tuzli, ilustrativna fotografija*

Slika 3. *Protest radnika agencije Poslovnost u Sarajevu*

PRIMJER INTERVJUA ZA PREKARNE RADNIKE U BOSNI I HERCEGOVINI

Poštovani, ovaj intervju provodim u svrhu izrade magistarskog rada na temu „Prekarijat u Bosni i Hercegovini“ čiji je cilj prikaz stvarne slike prekarijata u BiH te upoznavanje stanovnika sa pojmom prekarijata. Ovo istraživanje bi moglo pomoći našim prostorima uz naučnu potrebu da se odgovori na niz problematskih pitanja vezanih na ovu temu. Pitanja su namjenjena radnicima koji obavljaju prekarne poslove (sezonski radnici, radnici na crno, honorarni radnici). Vaši odgovori će se koristiti isključivo u svrhu istraživanja. Unaprijed Vam se zahvaljujem na izdvojenom vremenu.

1. Koji je Vaš nivo obrazovanja i da li je to imalo uticaja na pronalazak posla?
2. Koliko dugo obavljate prekarne (nesigurne, potplaćene i nesigurne) poslove?
3. Da li ste primorani obavljati ovakvu vrstu posla?
4. Da li Vam se dešava da Vam kasni plata, da ne znate da li ćete sutra doći na posao i koliko će trajati Vaše radno vrijeme?
5. Znamo da prekarni poslovi sa sobom nose nesigurnost, da li je to slučaj i kod Vas?
6. Da li Vi smatrate da ta radna nesigurnost utiče na boravak s roditeljima, sklapanje braka te roditeljstvo?
7. I za kraj, da Vam se ponudi bolje plaćen i sigurniji posao u inostranstvu da li biste napustili BiH?

BIOGRAFIJA

Dženita Verunica rođena 14.09.1996 godine u Travniku. Osnovnu školu „Glamoč“ završava u Glamoču te upisuje Srednju školu „Tin Ujević“ također u Glamoču. Na Fakultet političkih nauka Univerziteta u Sarajevu upisuje se 2015. godine, Odsjek za sociologiju, a zvanje Bachelor sociologije stiče 2018. godine. Iste godine školovanje nastavlja na master studiju Fakulteta političkih nauka, također Odsjek za sociologiju.

POSVETA

Ovaj rad posvećujem svom ocu Emiru bez kojeg danas ne bih bila tu gdje jesam. Hvala ti što postojiš, što si uvijek uz mene i što mi daješ vječitu podršku kako kroz moje školovanje tako i kroz život cijeli.

Obrazac AR

UNIVERZITET U SARAJEVU – FAKULTET POLITIČKIH NAUKA

Stranica **73** od **73**

IZJAVA o autentičnosti radova

Naziv odsjeka i/ili katedre: Sociologija

Predmet: Izjava o autentičnosti rada

IZJAVA O AUTENTIČNOSTI RADOVA

Ime i prezime: Dženita Verunica

Naslov rada: Prekarijat u Bosni i Hercegovini

Vrsta rada: Završni magistarski rad

Broj stranica: 72

Potvrđujem:

- da sam pročitao/la dokumente koji se odnose na plagijarizam, kako je to definirano Statutom Univerziteta u Sarajevu, Etičkim kodeksom Univerziteta u Sarajevu i pravilima studiranja koja se odnose na I i II ciklus studija, integrirani studijski program I i II ciklusa i III ciklus studija na Univerzitetu u Sarajevu, kao i uputama o plagijarizmu navedenim na web stranici Univerziteta u Sarajevu;
- da sam svjestan/na univerzitetskih disciplinskih pravila koja se tiču plagijarizma;
- da je rad koji predajem potpuno moj, samostalni rad, osim u dijelovima gdje je to naznačeno;
- da rad nije predat, u cjelini ili djelimično, za stjecanje zvanja na Univerzitetu u Sarajevu ili nekoj drugoj visokoškolskoj ustanovi;
- da sam jasno naznačio/la prisustvo citiranog ili parafraziranog materijala i da sam se referirao/la na sve izvore;
- da sam dosljedno naveo/la korištene i citirane izvore ili bibliografiju po nekom od preporučenih stilova citiranja, sa navođenjem potpune reference koja obuhvata potpuni bibliografski opis korištenog i citiranog izvora;
- da sam odgovarajuće naznačio/la svaku pomoć koju sam dobio/la pored pomoći mentora/ice i akademskih tutora/ica.

Mjesto, datum

Potpis

_____
_____

